

VIFF
magazine

71

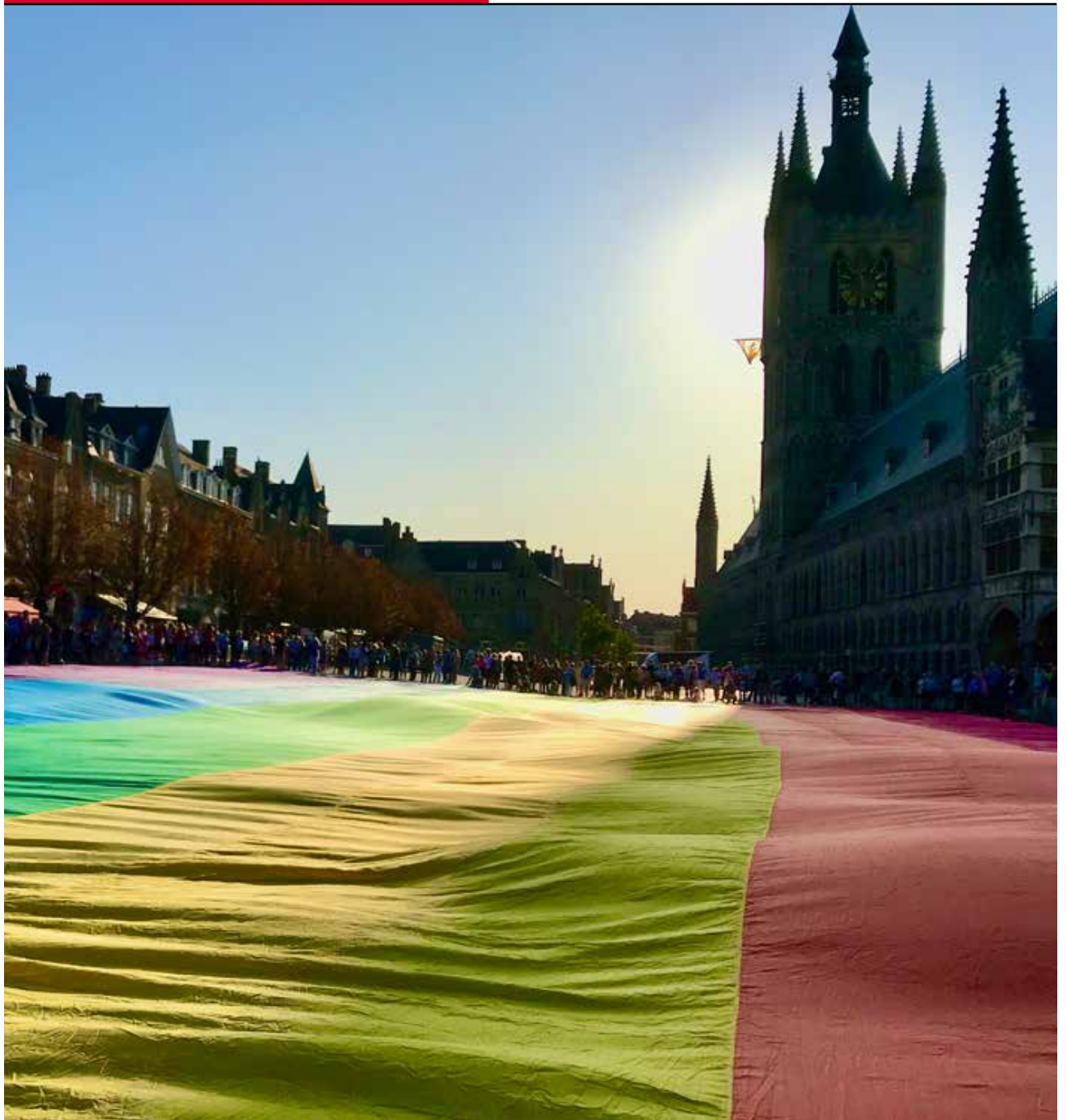

PB-PP
BELGIE(N) - BELGIQUE

OKT | NOV | DEC 2019

www.vriendeniff.be
vriendeninflandersfields@ieper.be

Postadres VIFF: Kenniscentrum IFPM
Sint-Maartensplein 3, B-8900 Ieper – 057 / 23 94 50
Klantnr. 4 421 625 – Erkenningsnummer: P3A9021

I N H O U D S T A F E L

EDITORIAAL	
To end all wars?! (Gilbert Ossieur)	3
DE VRIENDENREIS 2019, EEN NAKLANK	
Van Peking naar Berlijn en terug (Patrick Rapoye)	5
HISTORISCHE RUBRIEK	
'Geen Eurocent voor de prins' (Patrick Bracke)	15
BOEKBESPREKING	
Psychiatrische patiënten in de Eerste Wereldoorlog (Luc De Munck)	21
Beulstocht door de verwoeste gewesten (Chris Spriet)	24
WE REMEMBER	
Toen werd het oorlog (René De Clerck)	26
Petrus Cuylen herdacht (René De Clerck)	30
Gelegenheidsgedichten (René De Clerck)	32
'Fusillé pour l' exemple' (Piet Chielens)	34
Ieperse burgerslachtoffers zijn niet vergeten (Annick Vandenbilcke)	37
ONTROERPARCOURS	
Op eigen vleugels vliegen (Chris Spriet)	41
Debs: "Vecht niet in een oorlog van de rijken!" (Jan Breyne)	48
VRAAG HET AAN	
Oorlogsbrieven vanuit een sanitaire trein (Rob Troubleyn)	52
TEN SLOTTE	
De Ieperse Vredesprijs 2020 (Ludwich Devlieghere)	54

Foto cover:

21 september 2019 - Ter gelegenheid van de Internationale dag van de Vrede 2019 werd de Vredesvlag ontrolnd op de Grote Markt van Ieper © Gilbert Ossieur.

Backcover:

Boven: 20 oktober 2019 - Remembrance te Nieuwpoort voor Klaroener Pieter Alfons GIELEN © Gilbert Ossieur.

Onder: 10 november 2019 -

Remembrance op La Plus Douve Farm Cemetery voor Sapper Frank William WILTSHIRE en Maori Pte.Kopa WARU met op de voorgrond de lege stoel uit Nieuw Zeeland uit de collectie 'Memorial Chairs' (Project Assembly Chairs van de Britse kunstenaar Val Carman, die in 2018 Artist in Residence was in het IFFM).

Redactieraad

Jan Breyne (janbreyne@telenet.be)
redactieverantwoordelijke

Annie Decoene (anniedecoene@hotmail.com)
Marc Dejonckheere (marc2.dejonckheere@telenet.be)
Ludwich Devlieghere (ludwich.devlieghere@pandora.be)
Gilbert Ossieur (gilbert.ossieur@skynet.be)
Geert Spillebeen (geert.spillebeen@euronet.be)
Pieter Trogh (pieter.trogh@ieper.be)

Verantw. uitgever

Gilbert Ossieur, gilbert.ossieur@skynet.be
Wieltje 11, 8900 Ieper

Vorm B.AD

Auteurs zijn verantwoordelijk voor hun tekst. Voor gehele of gedeeltelijke overname is toestemming van de auteur vereist.
Deadline voor volgende aflevering: 26/02/2020
Mail uw bijdrage naar flash@vriendeniff.be.

E D I T O R I A A L

‘TO END ALL WARS?!’

We wensen alle Viff's een gelukkig en vredevol Nieuwjaar 2020. Het is onze wens elkaar vaak te mogen ontmoeten op de vele activiteiten van VIFF en IFFM.

We danken het redactieteam en redactieverantwoordelijke Jan Breyne voor hun inzet in 2019 om opnieuw vier kwalitatieve VIFF-magazines te publiceren. We danken tevens de vele Viff's die via hun pennenvruchten deze publicaties mee vorm hebben gegeven, alsook Manu om telkens voor een mooi ogende layout te zorgen.

We wensen de vele lezers dan ook in 2020 inspiratie, volharding bij onderzoek en opzoeking, en vooral voldoening bij het schrijven van bijdragen voor de volgende edities van de nieuwe jaargang.

IDLIB

De tijdelijke tentoonstelling 'To End all Wars?!' in het IFFM is voorbij en heeft wellicht meer vragen en bedenkingen opgeroepen dan antwoorden. En terecht.

Je hoeft maar het nieuws te volgen over wat zich afspeelt in het Midden Oosten, hoe vandaag ongeveer drie miljoen burgers tussen hamer en aambeeld gevangen zitten in Idlib en het ergste te vrezen hebben. Dan besef je dat ook deze slogan een grove leugen was en er een rad voor de ogen werd gedraaid van zovelen. Ook vandaag nog bepalen de vele kaarten, lijnen en het schaakbord van de geopolitiek het lot en leven van miljoenen burgers.

TERUGBLIK

In het kielzog van deze tentoonstelling en de herdenking van de Vrede van Versailles besteedde de VIFF twee dagen in Parijs om de sites te bezoeken en dieper in te gaan op de problematiek van de diverse 'vredesakkoorden' die deze Europese volkerenmoord moesten beslechten.

In september waren gedurende een week de ogen van VIFF gericht op Duitsland dat in 1919 de schuld kreeg voor deze slachtpartij. Met merkwaardige bezoeken aan diverse sites, paleizen en musea in Dresden, Berlijn en Potsdam werd een stuk van de complexe geschiedenis belicht van Pruisen, de éénmaking van Duitsland, Wereldoorlog I en het interbellum, nazisme, Stasi en communisme, maar ook de huidige rol van Duitsland in Europa en hoe Duitsland vandaag met deze geschiedenis omgaat.

Een bijzondere dank aan Piet Chielens voor zijn onverdroten inzet om bij deze uitstappen en bezoeken telkens de historische achtergrond en duidingen uit de doeken te doen.

KALENDER 2020

Laat ons even vooruitblikken naar wat nu reeds in de steigers staat voor 2020. Zoals steeds worden hiervoor nog telkens afzonderlijke uitnodigingen verstuurd.

16 januari 2020, 19u in KC — Matt Haultain-Gall (Université Catholique de Louvain): An elegy of mud, blood and darkness - Australian war writing and the third battle of Ypres.

13 februari 2020, 19u in KC — Richard Smith (Goldsmiths, University of London): Imagining the West Indian soldier - from empire to multicultural commemoration.

15 en 16 februari 2020 — VIFF: Tweedaagse uitstap naar Mechelen met bezoek aan Kazerne Dossin, Memoriaal en Documentatiecentrum over Holocaust en Mensenrechten + het museum Hof van Busleyden (voormalig stadspaleis) + bezoek Fort van Breendonk in Willebroek.

7 maart t/m 15 november 2020 — IFFM: Tijdelijke tentoonstelling 'FENIKS de wederopbouw na de Eerste Wereldoorlog', een ode aan de veerkracht van vergeten mannen en vrouwen die puin ruimden en het land na de

Eerste Wereldoorlog herbouwen.

'Heropbouwen is belangrijker dan vernietigen en verdient om herinnerd te worden.' Deze woorden van oorlogsverslaggever Rudi Vranckx uit het boek *Ypres/Palmyr* (2018) sluiten perfect aan bij de wederopbouwtentoonstelling die het In Flanders Fields Museum in 2020 organiseert. Grote delen van België waren honderd jaar geleden totaal verwoest. Het was slechts dankzij de lokale bevolking dat steden en dorp uit hun as herrezen. (<http://www.inflandersfields.be/nl/feniks>)

12 maart 2020 — VIFF nocturne tijdelijke tentoonstelling 'FENIKS de wederopbouw na de Eerste Wereldoorlog' in IFFM + boekvoorstelling 'De Wederopbouw', een boek vol nooit gepubliceerde foto's van de fotografen Anthony.

24 maart 2020 — In Flanders Fields Museum en Davidsfonds Academie: 'FENIKS - De Westhoek herrezen uit zijn as' (info: <https://www.davidsfonds.be/academie/course/detail.phtml?id=1906>)

26 maart 2020 — Boekvoorstelling door Luuk Gruwez 'Het Land van de Handen' (Museumcafé).

7 en 8 mei 2020 — IFFM: Tweedaagse Conferentie 'De Wederopbouw'

23 mei 2020 — Remembrance i.s.m. het kamerkoor 'Les Mouchérons' uit Haarlem

1 tot 15 september 2020 — VIFF: meerdaagse vriendenreis 2020 zal doorgaan in deze periode (vermoedelijk 7-tal dagen).

24 en 25 oktober 2020 — K.H. Ypriana: Componist Piet Swerts creëerde speciaal voor de eeuwherdenking 2014-18 'A Symphony of Trees' als hommage aan de stad Ieper en dichter componist Ivor Gurney. Op 24 en 25 oktober 2020 wordt dit magistrale werk gebracht door de Koninklijke Harmonie Ypriana, die in 2020 haar honderdjarig bestaan viert (Sint-Maartenskathedraal).

2020 FENIKS - WEDEROPBOUW VAN DE WESTHOEK NA WOI.

Feniks project: Onder de vlag 'Feniks' bundelen alle gemeenten en musea van de Westhoek hun krachten om in 2020 dit uitzonderlijke verhaal aan een ruim publiek te vertellen. Thematische tentoonstellingen en publieksevenementen brengen het verhaal van de heropleving van een regio die zo zwaar geteisterd werd door de Eerste Wereldoorlog. Feniks loopt van begin maart tot eind november 2020. (Info: <https://www.flandersfields.be/nl/feniks2020>)

2020 REMEMBRANCES.

Meerdere voorstellen tot het houden van een remembrance zijn reeds ingediend. Indien u een voorstel hebt voor het houden van een remembrance voor een slachtoffer WOI kunt u dit steeds bij de raad van bestuur VIFF indienen.

Gilbert Ossieur

DE VRIENDENREIS 2019

EEN NAKLANK

VAN PEKING NAAR BERLIJN EN TERUG

De zwerftocht van de astronomische instrumenten van Pater Verbiest

De Vifv-Vriendenreis 2019 heeft ons niet naar Peking gebracht maar wel naar Dresden, Berlijn en Potsdam. Hierbij kwamen niet alleen WO I-wetenswaardigheden aan bod, maar werden de horizons opengetrokken zodat verschillende geschiedenissen konden aangeboord worden.

Tijdens ons bezoek aan het Neues Palais in het Sanssouci park te Potsdam, tot november 1918 de zomerresidentie van de Duitse keizer Wilhelm II, werd ons door de plaatselijke gids in één van de vele zalen van het keizerlijk paleis op graffititeksten gewezen. Deze teksten in rode verf werden door het Sovjetleger op de muren van het paleis aangebracht bij het einde van de tweede

wereldoorlog. Tevens werd onze aandacht gevestigd op een aantal zwart-wit kopieën van schilderijen die op het einde van WO II door het Sovjet leger uit het paleis werden onttreemd. In het verlengde hiervan herinnerde de gids ons eraan dat het van alle tijden en plaatsen is, dat na een oorlog het de verliezer is die betaalt en wiens bezittingen geplunderd worden. Dergelijke handelswijze deed zich al voor in de oudheid en wordt jammer genoeg tot op vandaag nog steeds toegepast. De gids wees er ons op dat Duitsland onder keizer Wilhelm II hierop zeker geen uitzondering vormde. Ter illustratie werd verwezen naar de Bokseropstand in China aan het einde van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste.

Russische inscripties in het Neues Palais van Potsdam

DE BOKSEROPSTAND

De Bokseropstand was een Chinese nationalistische revolutie gericht tegen de Westerse imperialistische mogendheden, waaronder België, en tegen Rusland en Japan. De westerse invloed in China op het vlak van religie, handel, politiek en technologie werd door de Boksers bekritiseerd en aangeklaagd. De Bokseropstand kreeg zijn naam door een politiek-religieus genootschap dat de opstand aanvoerde en de *Vuisten der Gerechtigheid en Eensgezindheid* werd genoemd. De Boksers keerden zich tegen de Westerse inmenging, tegen de buitenlanders en vooral tegen Westerse zendelingen en Chinese christenen. Hierbij vielen veel slachtoffers, waaronder Belgische zusters en missionarissen.

De opstandelingen konden op de steun van keizerin-regentes Cixi rekenen en vormden zo één front tegen het Westerse imperialisme. In het voorjaar van 1900 bereikten de Boksers de hoofdstad Peking en belegerden ze de buitenlandse gezantschappen. Bij de bestorming van de buitenlandse legaties vielen tientallen doden, waaronder op 20 juni 1900 de Duitse gezant, baron Clemens von Ketteler. Dit incident en de belegering van de buitenlandse legaties vormden de aanleiding tot een interventie door een internationale troepenmacht onder aanvoering van Groot-Brittannië en Duitsland en verder bestaande uit troepen van Frankrijk, Rusland, de Verenigde Staten, Oostenrijk-Hongarije en Italië. Deze *Achtlandenalliantie* was ongeveer 54.000 man sterk en slaagde er op 14 augustus 1900 in de buitenlandse legaties in Peking te ontzetten en de stad te heroveren.

KEIZER WILHELM WIL WRAAK NEMEN

Duitsland werd in de Achtlandenalliantie vertegenwoordigd door het *Ostasiatische Infanterie-regiment*, onder leiding van veldmaarschalk graaf Alfred von Waldersee. Het Duitse expeditieleger kon niet effectief deelnemen aan het neerslaan van de Bokseropstand, gezien het grootste gedeelte van de troepen pas in China aankwam nadat Peking reeds heroverd was door de internationale troepenmacht.

Bij het vertrek van een contingent van dit Duitse expeditieleger uit Bremerhaven op 27 juli 1900 had keizer Wilhelm II een opmerkelijke redevoering gehouden, die bekend is geworden als de *Hunnenrede*. De Duitse keizer wilde wraak op de opstandelingen voor onder meer de moord op de Duitse ambassadeur baron Clemens von Ketteler. In zijn redevoering sprak keizer Wilhelm II de hoop uit dat de Duitse troepen in China dezelfde reputatie zouden verwerven

als destijds in Europa de Hunnen van Attila (koning Etzel genoemd in het Nibelungenlied). Dit luidde als volgt in de originele redevoering:

'Kommt ihr vor den Feind, so wird derselbe geschlagen! Pardon wird nicht gegeben! Gefangene werden nicht gemacht! Wer euch in die Hände fällt, sei euch verfallen! Wie vor tausend Jahren die Hunnen unter ihrem König Etzel sich einen Namen gemacht, der sie noch jetzt in Überlieferung und Märchen gewaltig erscheinen läßt, so möge der Name Deutscher in China auf 1000 Jahre durch euch in einer Weise bestätigt werden, daß es niemals wieder ein Chinese wagt, einen Deutschen scheel anzusehen!'

Deze diplomatieke blunder van de Duitse keizer in juli 1900, werd daarna, onder meer in beide wereldoorlogen, gretig geëxploiteerd als anti-Duits propagandamiddel. Duitsers werden hierdoor veelvuldig als *Hunnen* bestempeld. Niettegenstaande alle troepen van de Achtlandenalliantie uitgebreid plunderden en wandaden begingen, was de Duitse interventiemacht hierbij uitermate geestdriftig en vervulde aldus ten volle de *Hunnenwens* van de Duitse keizer.

In Bremerhaven spreekt keizer Wilhelm de Hunnenrede uit

OP HET TERRAS VAN HET ORANGERIEPALEIS

Eén van de vele cultuurhistorische objecten die aan de Duitse en Franse plunderingzucht ten prooi vielen, waren de *antieke astronomische instrumenten die zich op het dak van het keizerlijk observatorium te Peking bevonden*. De door de Franse troepen buitgemaakte instrumenten werden in 1902 door de Franse regering terugbezorgd aan Peking. Daartegenover werden vijf astronomische instrumenten, die op bevel van de Duitse veldmaarschalk von Waldersee als oorlogsbuit naar Duitsland werden getransporteerd, opgesteld op het terras van het Orangeriepaleis te Potsdam, waar we tijdens onze wandeling doorheen het Sanssouci park op de Viff-vriendenreis zijn langsgelopen. Het zal pas na WO I zijn en als gevolg van een door de Amerikanen geïnspireerd artikel in het Verdrag van Versailles (artikel 131), dat deze astronomische instrumenten aan China werden terugbezorgd.

PATER FERNAND VERBIEST, ASTRONOOM

Het keizerlijk observatorium van Peking is één van de oudste in de wereld. Het werd gesticht in 1442 tijdens de Ming dynastie, ver voor de observatoria van Greenwich en Parijs. Het observatorium functioneerde tot 1929 en werd daarna een museum.

De meest exclusieve stukken van het observatorium waren verschillende niet-telescopische instrumenten die zich op het dakterras van het vestinggebouw bevonden. Ze dateerden uit de zeventiende eeuw en waren daar terechtgekomen met medewerking van Jezuiten die zich toen in China bevonden. Een aantal van deze instrumenten werden ontworpen door de Jezuïet Ferdinand Verbiest, geboren te Pittem op 9 oktober

1 De vertaling: 'Wanneer jullie de vijand ontmoeten, sla hem dan neer! Pardon wordt niet gegeven! Gevangenen worden niet gemaakt! Wie in jullie handen valt, is aan jullie overgeleverd. Zoals de Hunnen onder hun koning Attila duizend jaar geleden hun reputatie vestigden die nog steeds in de overlevering en volksverhalen formidabel aandoet, zo moge de Duitser in China voor de komende duizend jaar een zodanige reputatie vestigen, dat geen Chinees een Duitser meer scheef durft aan te kijken!'

Standbeeld van Pater Verbiest in zijn geboortedorp Pittem

1623 en overleden te Peking op 28 januari 1688. Verbiest trad toe tot de Jezuïetenorde in 1641 en werd in 1659 als missionaris naar China uitgezonden. Daar volgde hij een andere Duitse jezuïet, Johan Adam Schall von Bell, op als astronoom en kroonprinsleermeester aan het keizerlijk hof te Peking.

De door Verbiest ontworpen astronomische instrumenten zijn uniek erfgoed, alhoewel de wetenschappelijke waarde relatief beperkt is. Toen ze in 1674 beschikbaar kwamen, waren ze geen state-of-the-art meer, gezien de ontwikkelingen die zich ondertussen binnen de astronomische wetenschap in Europa hadden voorgedaan. Westerse astronomen gebruikten reeds veelvuldig telescopische kijkers om hun waarnemingen uit te voeren, toestellen die voor Verbiest in China niet beschikbaar waren. De toenmalige keizer Kangxi was vooral geïnteresseerd in een betere kalender met juistere voorspellingen van astronomische gebeurtenissen, zoals zonsverduisteringen, en hiervoor waren de instrumenten van Verbiest wél voldoende. Tot de door Ferdinand Verbiest ontworpen astronomische instrumenten behoorden een sextant, een kwadrant, een azimut, een hemelbol en twee armillaria.

In 1913 werd in Pittem een bronzen standbeeld voor Ferdinand Verbiest opgericht. Zowel tijdens de Eerste als de Tweede Wereldoorlog werd het monument verborgen om het tegen de Duitse *bronzhonger* te beschermen.

DE 'HUNNENBRIEF'

Het optreden van het Duitse expeditieleger in China werd onderwerp van discussie in het Duitse parlement, de *Reichstag*, waarbij de oppositie onder aanvoering van de Sociaaldemocraten, deze interventie streng veroordeelde. De moorden, plunderingen en wandaden begaan door het Duitse expeditieleger in China, werden op het thuisfront in Duitsland onder meer bekend door brieven die soldaten naar huis stuurden. De inhoud van deze brieven kwam terecht bij de Duitse oppositiepers, die ze publiceerde samen met harde kritiek op het gevoerde beleid door de legerleiding en de Duitse regering. De brieven van soldaten uit het Duitse expeditieleger in China, werden door de Duitse pers *Hunnenbrieven* genoemd, in analogie met de *Hunnenrede* uitgesproken door keizer Wilhelm II bij het vertrek van dit expeditieleger in juli 1900.

Onder meer op maandag 19 november 1900 werden een aantal *Hunnenbrieven* in de *Reichstag* voorgelezen en

besproken. Ter illustratie, een brief van 1 september 1900, waarbij een jonge soldaat aan zijn moeder het volgende schrijft:

'Zoals het hier aan toe gaat tijdens deze oorlog, liefste moeder, is door mij onmogelijk te beschrijven. Het is zulke moordpartij en slachting, waarbij ten opzichte van de Chinezen geen enkele rekening wordt gehouden met de bepalingen van het Volkerenrecht. Er worden geen gevangenen genomen maar iedereen wordt omvergeschoten of, om kogels te besparen, gewoon doodgestoken. Op zondagnamiddag hebben we 74 gevangenen moeten doodsteken met de bajonet.'

OPPOSITIE IN REICHSTAG WIL TERUGGAVE

De Bokseropstand, of wat in Duitsland de Chinese oorlog werd genoemd, kwam daarna nog meermaals aan bod in de *Reichstag*, onder meer in debatten over hoe snel en in welke mate de Duitse troepen uit China moesten worden teruggetrokken en hoe hoog de schadevergoedingen, te betalen door China, wel moesten zijn. De herstelbetalingen werden uiteindelijk vastgelegd in het Bokserprotocol van 7 september 1901. Veel uitvoeriger dan de discussies over deze onderwerpen, kwam in de *Reichstag* een kwestie aan bod die in vergelijking met andere eerder bijkomstig leek: *de roof van astronomische instrumenten uit het observatorium van Peking en hun installatie op het terras van het Orangeriepaleis in het Sanssouci park te Potsdam.*

De oppositie beschouwde deze daad ontegensprekelijk als diefstal en op hun aandringen bood de Duitse regering China uiteindelijk de teruggave van de astronomische instrumenten aan. De Chinese regering wees het aanbod echter af, gezien onder meer de hoge kosten die met het transport en het terugplaatsen van deze astronomische instrumenten zouden gepaard gaan. De discussies omtrent de kwestie bleven aanhouden en op 11 januari 1902 was er hierover opnieuw een debat in de *Reichstag*. Daarbij werd door gedeputeerde Bebel gesteld dat de roof van de Chinese astronomische instrumenten rechtstreeks inging tegen artikel 56 van de Vredesconferentie van Den Haag (1899):

*'The property of the communes, that of religious, charitable, and educational institutions, and those of arts and science, even when State property, shall be treated as private property. All seizure of and destruction, or intentional damage done to such institutions, to historical monuments, works of art or science, is prohibited, and should be made the subject of proceedings.'*²⁷

Gedeputeerde Bebel verwees naar uitspraken van de Belgische minister Auguste Beernaert, katholiek politicus, voormalig Belgisch premier, Belgische vertegenwoordiger op de Internationale Haagse Vredesconferentie en winnaar van de Nobelprijs voor de Vrede in 1909. Beernaert had naar aanleiding van de Bokseropstand, volgens Bebel, onder meer het volgende verklaard: *'Nooit werd het Volkenrecht meer miskend dan in de Chinese oorlog en meer dan ooit gold het gezegde: Geweld komt voor Recht.'*

Na lange debatten in de Reichstag diende de oppositie een resolutie in om, bij de teruggave van de Chinese astronomische instrumenten, alle kosten ten laste te laten nemen door Duitsland. Deze resolutie werd op 4 maart 1902, meerderheid tegenover oppositie, verworpen, waarna deze kwestie in de Reichstag stilaan uitdoofte.

REACTIES IN DE VERENIGDE STATEN

In het tijdschrift *Scientific American Supplement*, Nr. 1304, van 29 december 1900, verscheen een artikel waarin gesteld werd dat de wetenschappelijke wereld ernstig geschokt was door de plundering van het observatorium te Peking door Franse en Duitse troepen. Verder werd vermeld dat het de verdienste was van de Amerikaanse generaal Chaffee, om als één van de eersten, krachtig te protesteren tegen deze onterechte daad van vandalisme.

Luitenant generaal Adna Romanza Chaffee was de stafchef van de Amerikaanse *China Relief Expedition* en vanaf juli 1900 in China. Van zodra generaal Chaffee op de hoogte was van het Duitse en Franse plan om de astronomische instrumenten uit het oude observatorium van Peking te verwijderen en deze naar hun land te verschepen, stuurde hij een protestbrief naar veldmaarschalk von Waldersee. Het protest luidde als volgt: *'My government would vehemently denounce any officer of its service who might enter upon spoliation of this sort, and it will*

sincerely regret to learn that any nation with which it cooperated to relieve the besieged legation in Peking authorizes or permits its troops to injure or remove any instruments or other part of the Observatory.'

Von Waldersee antwoorde dat de brief van Chaffee hem 'uitzonderlijk' had verrast. Volgens von Waldersee waren de astronomische instrumenten oorlogsbuit en de verwijdering ervan kon de druk op de Chinese regering verhogen en hen aldus dwingen om sneller tot een akkoord te komen. De Amerikaanse interventie bij het neerslaan van de Bokseropstand en de deelname aan plunderingen en wandaden in het bijzonder, werden op het Amerikaanse thuisfront zwaar bekritiseerd door anti-imperialisten en dat zelfs tot in het Amerikaanse Congres. In februari 1901 publiceerde Mark Twain, schrijver, humorist en notoir anti-imperialist, een artikel met als titel *'To the Person Sitting in Darkness'*, waarin hij onder meer de roof van de Chinese astronomische instrumenten streng veroordeelde.

EIS TOT TERUGGAVE KLINKT STEEDS LUIDER

Op 6 januari 1918 verscheen in de *New York Times* een artikel van William Wallace Campbell met als titel *'Kaiser Wilhelm as a Pillager in Boxer Days'* en als ondertitel *'He Refused to Return China's Astronomical Instruments, Though France Set an Example, and Used Them to Ornament Potsdam Palace Grounds'*. Het betrof een aanklacht tegen de plunderingen in

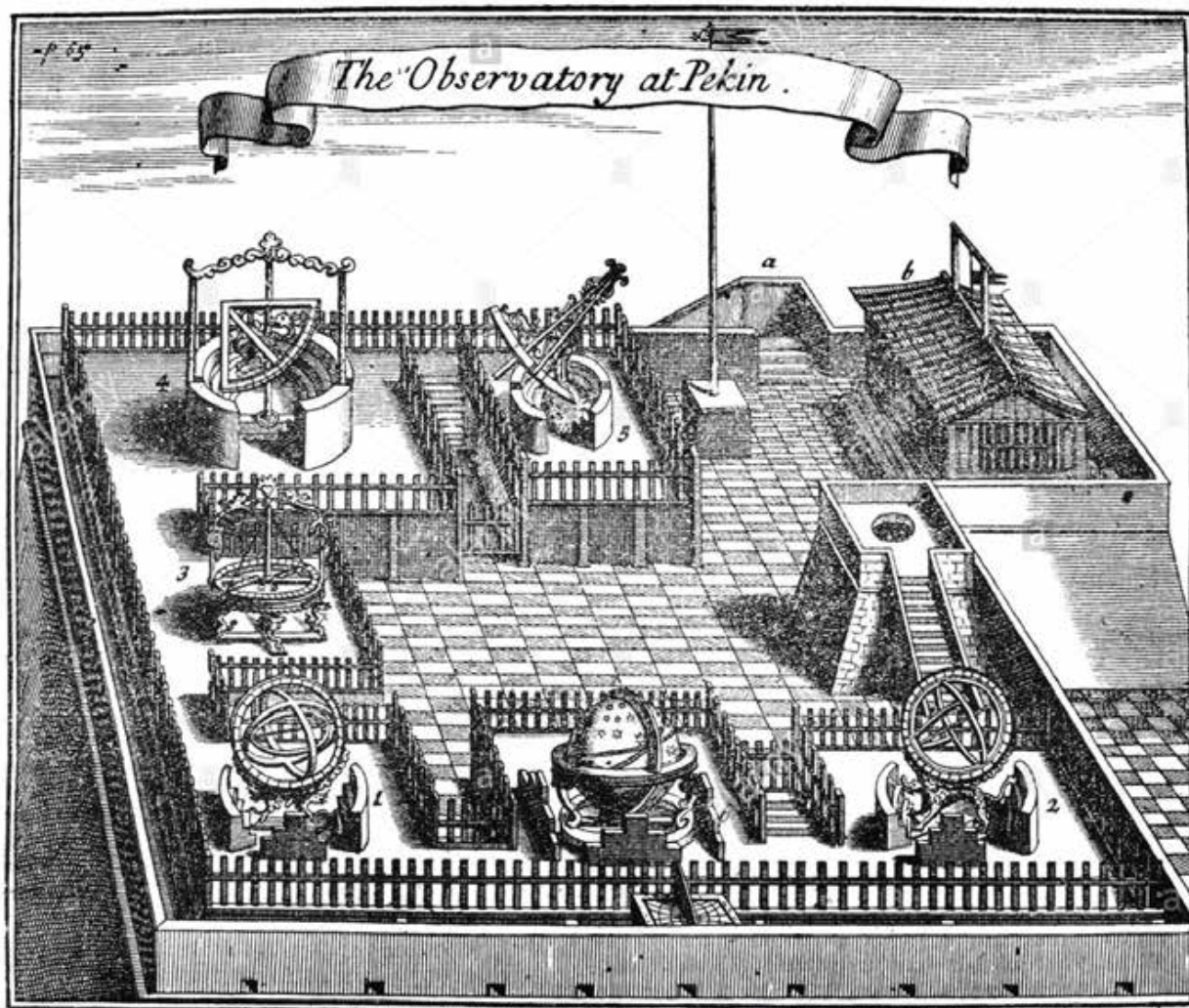
—
2 Vertaling: 'Het eigendom van de gemeenten, dat van religieuze, liefdadigheids- en onderwijsinstellingen, en dat van kunst en wetenschap, zelfs als het eigendom van de staat is, wordt als privé-eigendom beschouwd. Alle inbeslagname en vernietiging, of opzettelijke schade van dergelijke instellingen, aan historische monumenten, kunstwerken of wetenschap, is verboden en moet het voorwerp worden van vervolging.'

Peking en in andere Chinese provincies na het neerslaan van de Bokseropstand en in het bijzonder een aanklacht tegen de roof van de bronzen astronomische instrumenten uit het antieke observatorium van Peking.

Begin 1918 waren de Verenigde Staten in oorlog met Duitsland en de anti-Duitse propagandamachine draaide op volle toeren. De gebeurtenissen tijdens de Bokseropstand uit 1900 en 1901 werden in de eerste plaats aangegrepen om de Duitse keizer Wilhelm II in een slecht daglicht te plaatsen en om de vergelijking met de *Hunnen*, waaraan de keizer zelf ten

grondslag lag, nogmaals te benadrukken. Campbell hekelde vooral de installatie van de astronomische instrumenten op het terras en rond de tuinvijver van het Orangeriepaleis te Potsdam.

William Wallace Campbell was een Amerikaanse astronoom, directeur van het Lick Observatory te San José en professor aan de University of California. Volgens Campbell werd zijn aanklacht tegen de Duitse roof van de Chinese astronomische instrumenten door vele astronomen uit verschillende landen gedeeld en dat sinds het begin van de twintigste eeuw.

a. Steps going up to the Observatory | *1. a Zodiacal Sphere* | *3. an Azimuthal Horizon* | *5. A Sextant*
b. A Retiring Room for those that make Observations | *2. an Equinoctial Sphere* | *4. a Quadrant* | *6. a Celestial Globe*

De Chinese astronomische instrumenten waren in de periode 1902-1918 niet volledig uit de internationale belangstelling verdwenen, onder meer omdat vooral Amerikaanse astronomen geregeld China bezochten en daarbij het antieke observatorium van Peking aandeden.

Nadat Campbell begin 1918 nogmaals de aandacht van de Amerikaanse publieke opinie en de wetenschappelijke wereld, gevestigd had op het lot van deze Chinese astronomische instrumenten, weerklonk in 1918 steeds luider de eis tot teruggave. Deze eis werd vooral ondersteund door de *American Astronomical Society (AAS)*.

De AAS is de belangrijkste organisatie van professionele astronomen in Noord-Amerika en werd opgericht in 1899. De missie en visie van de AAS bestaat er in, de wetenschappelijke kennis van de mensheid over het universum te verbeteren en te delen. De AAS telt vandaag meer dan 7700 leden.

George Ellery Hale, een andere vooraanstaande Amerikaanse astronoom, gespecialiseerd in de studie van de zon, nam het initiatief om de AAS als organisatie, actie te laten ondernemen betreffende de Chinese astronomische instrumenten en schreef hierover op 31 december 1918 naar Edward Charles Pickering, voorzitter van de AAS. Pickering antwoorde aan Hale met een ontwerp van resolutie die door de AAS kon goedgekeurd worden. De tekst was als volgt:

'Resolved, that, in the opinion of the Council of the American Astronomical Society, the necessary steps should be taken to insure the return of the Chinese astronomical instruments transferred by the German Government from Peking to Potsdam.'

Vooraleer de resolutie goedgekeurd werd, overleed Pickering op 3 februari 1919 maar de resolutie werd aanvaard door de AAS, met als enige aanpassing dat het woord *'transferred'* vervangen werd door *'taken'*.

Ondertussen had Campbell, vicevoorzitter van de AAS, in november 1918 contact opgenomen met de Amerikaanse *Secretary of State*, Robert Lansing, om deze laatste te verzoeken, op de Vredesconferentie van Parijs, de aangelegenheid van de teruggave van de Chinese astronomische instrumenten aldaar ook aan bod te laten komen. Robert Lansing was, onder president Wilson, *Secretary of State* van 1915 tot 1920 en lid van de Amerikaanse Commissie op de Vredesconferentie van Parijs. Campbell vertelde op 25 februari 1919 aan Joel Stebbins, secretaris van de AAS, dat hij Lansing het volgende had gemeld:

'The financial value of the instruments is small, but the moral value of the incidents is far from insignificant. It seems to me that the

subject might be brought to the attention of the Peace Conference and of the whole world in such a way as to make it teach an extremely valuable lesson in morality and idealism.'

EEN AMERIKAANS GEÏNSPIREERD ARTIKEL 131 IN HET VERDRAG VAN VERSAILLES

In december 1918 had Breckinridge Long, *Third Secretary of State* van 1917 tot 1920, aan Campbell bevestigd dat de kwestie van de Chinese astronomische instrumenten de volle aandacht genoot van het State Department. Breckinridge Long was eveneens lid van de Amerikaanse Commissie op de Vredesconferentie van Parijs.

Een ander lid van deze *American Commission to Negotiate Peace*, was James Thomson Shotwell, een in Canada geboren Amerikaanse professor geschiedenis. Shotwell werd door president Wilson gevraagd om als historicus deel uit te maken van *The Commission of Inquiry*. Deze commissie werd in september 1917 opgericht met als doel gegevens te verzamelen en rapporten op te stellen in voorbereiding op een eventuele vredesconferentie. De 21 leden van *The Inquiry* werden later opgenomen in de ruimere *American Commission to Negotiate Peace* en de commissieleden reisden in januari 1919, in het gezelschap van president Wilson, naar Parijs.

In de wandelgangen en achter de schermen van de Vredesconferentie van Parijs werden voorstellen, ook deze gedaan door leden van de Chinese delegatie, eerst informeel besproken met leden van andere delegaties. Zo had op 22 januari 1919 een lunch plaats tussen Zhengting Wang, lid van de Chinese delegatie, en Amerikaanse delegatieleden waaronder Shotwell. Er werden voorstellen besproken over de behandeling van vroegere verdragen tussen China enerzijds en Duitsland en Oostenrijk-Hongarije anderzijds. Naar aanleiding hiervan, stelde Shotwell aan Wang voor om in het Chinese eisenpakket een tiende punt toe te voegen: *'10. Restoration to China the looting of Peking in 1900'*.

James Shotwell vermeldde in zijn dagboek op woensdag 22 januari 1919 omtrent de toevoeging van dit tiende punt, het volgende: *'The casual element in negotiations of this kind is shown by the unfinished text of the tenth point in the Chinese program, which I added in ink in the course of our conversation; nevertheless, it resulted in Article 131 of the Treaty of Versailles, which restored the famous old astronomical instruments to Peking.'*

Uiteindelijk werd in artikel 131 van het Verdrag van Versailles enkel de teruggave van de astronomische instrumenten

bedongen. Van een vergoeding voor de overige plunderingen in Peking en in andere provincies, was geen sprake. Artikel 131 luidde als volgt: *'Germany undertakes to restore to China within twelve months from the coming into force of the present Treaty all the astronomical instruments which her troops in 1900-1901 carried away from China, and to defray all expenses which may be incurred in effecting such restoration, including the expenses of dismounting, packing, transporting, insurance and installation in Peking.'*

Het bovenstaande wijst er op dat artikel 131 vooral een *'American-inspired topic'* was, zonder dat het voor de Chinese delegatie een uitgesproken eis betrof.

CHINA WEIGERDE HET VERDRAG VAN VERSAILLES TE ONDERTEKENEN

Breckinridge Long schreef in zijn dagboek op zondag 28 juni 1919: *'The treaty was signed today at Versailles...China refused...'* China weigerde het Verdrag van Versailles te ondertekenen omdat daarin voorzien werd dat de Duitse concessie in de Shandong provincie overgedragen werd aan Japan en niet terugkwam naar China. Vervolgens onderhandelde China een afzonderlijke bilaterale vredesovereenkomst met Duitsland, ondertekend te Peking op 20 mei 1921. Deze overeenkomst, *'Agreements regarding the restoration of the state of peace'* bevatte alle artikelen uit het Verdrag van Versailles die de relaties tussen China en Duitsland regelden, zoals onder meer het artikel 131, maar zonder de bepalingen omtrent de Shandong kwestie.

Het Verdrag van Versailles bevatte nog een ander artikel dat rechtstreeks verband hield met de Bokseropstand en handelde over het beëindigen van de herstelbetalingen door China aan Duitsland, zoals deze door het Bokserprotocol uit 1901 aan China waren opgelegd. Het artikel 128 luidde als volgt:

'Germany renounces in favour of China all benefits and privileges resulting from the provisions of the final Protocol signed at Peking on September 7, 1901, and from all annexes, notes and documents supplementary thereto. She likewise renounces in favour of China any claim to indemnities accruing thereunder subsequent to March 14, 1917.'

China was eveneens partij in het Verdrag van St. Germain-en-Laye, dat de relaties regelde tussen de geallieerden, waaronder China, en Oostenrijk-Hongarije en in het Verdrag van Trianon dat de relaties vastlegde met Hongarije. Deze verdragen bevatten gelijkaardige artikels, zoals het artikel 128

uit het Verdrag van Versailles, waarin bepaald werd dat de herstelbetalingen door China op basis van het Bokserprotocol aan respectievelijk Oostenrijk en Hongarije stopgezet werden vanaf 14 augustus 1917. Gezien de Verdragen van St. Germain-en-Laye en van Trianon geen bepalingen bevatten omtrent de overgang van delen van de Shandong provincie naar Japan werden deze verdragen door China samen met de andere betrokken landen ondertekend op 10 september 1919 en 4 juni 1920.

KOPIE VAN VERBIEST'S 'HEMELBOL' IN LEUVEN

Als gevolg van het niet ondertekenen door China van het Verdrag van Versailles op 28 juni 1919, liep de uitvoering van de bepalingen van artikel 131 wellicht vertraging op. Daarnaast namen de voorbereidingen voor het transport en de restauratie van deze omvangrijke bronzen astronomische instrumenten boven op het terras van het 15 meter hoge observatorium te Peking eveneens de nodige tijd in beslag. Op 21 augustus 1920 verscheen in het tijdschrift *The Spectator* een lezersbrief waarin verwezen werd naar een paragraaf uit het in 1919 gepubliceerde boek van John Frederick Baddeley: *Russia, Mongolia, China: 'The results of Verbiest's labours are now a shameful trophy at Potsdam. Let us hope they may one day be restored to Peking, or at least set up in Bruges or Brussels as a monument to one of Belgium's most illustrious sons.'*

De lezersbrief werd met volgend verzoek beëindigd: *'If you will kindly allow your widely read pages to convey this suggestion to the country and the people which first confronted Germany in 1914.'* Op datum van deze lezersbrief waren de Chinese astronomische instrumenten inderdaad nog niet terug in Peking. De teruggave en terugplaatsing op kosten van Duitsland gebeurden pas effectief in de loop van 1921.

Als dusdanig zijn de oorspronkelijke Chinese astronomische instrumenten nooit in België, het geboorteland van Ferdinand Verbiest, terechtgekomen. Uiteindelijk is er toch één van deze astronomische instrumenten in Leuven beland, meer bepaald de hemelbol of hemelsfeer. Het betreft echter een replica die in China, onder meer op initiatief van het Leuvense Ferdinand Verbiest-Instituut, geproduceerd werd. Deze hemelbol, die 3.850 kg blijkt te wegen, is sinds mei 1989 opgesteld op de binnenkoer van het Atrechtcollege van de KU Leuven. Over de teruggave en terugplaatsing van de Chinese astronomische instrumenten berichtte William Wallace Campbell op 7 oktober 1921 in *The Journal of the Royal*

Astronomical Society. Campbell vermeldde dat hij zo pas een brief had ontvangen van professor Chang, Director of the Central Observatory te Peking. Het nieuws was dat 'the five bronze astronomical instruments purloined from the Peking Observatory at the time of the Boxer Rebellion by the officers of the German punitive forces in China, shipped to Germany and mounted on the lawn of the Kaiser's palace at Potsdam (Sans Souci), were returned to Peking in May and were re-mounted on their former pedestals in June.'

Campbell besloot zijn kort artikel als volgt:

'At the request of American astronomers following the Armistice of November 11, 1918, the American Peace Commission in Paris asked for the return of these instruments to their vacant pedestals in Peking. A clause in the Versailles Treaty stated that these instruments must be so returned. Financial values concerned in this subject are small, but the principle involved is very important to modern civilization.'

SJOUWERS VOOR DE OORLOG

In het tijdschrift *The Economist* van 26 april 2010 verscheen een artikel, *'Strange Meeting – China and the first world war'*, waarin Dominiek Dendooven, wetenschappelijk medewerker van het IFFM, geïnterviewd werd naar aanleiding van de tijdelijke tentoonstelling in het IFFM *'Sjouwens voor de oorlog. Chinese arbeiders in de Eerste Wereldoorlog'*.

De journalist bekende in het artikel dat, toen hijzelf nog in Peking woonde, hij weinig of niets afwist van de rol van China in WO I, behalve *'the story of the astronomical instruments'*.

De journalist ging daarna in het artikel verder in op het harde labuur van de bijna 100.000 Chinezen die actief waren geweest in het Chinese Labour Corps en waarvan er bijna 2000 begraven werden in België en Noord-Frankrijk. Sinds enkele jaren gaan de Viff-vriendenreizen naar landen waaruit de strijders van toen afkomstig waren.

Niettegenstaande Chinese arbeiders niet echt strijders waren, vielen ze toch onder de Britse militaire discipline en kwamen velen van hen om het leven door oorlogsgebeurtenissen. Vandaar: waarom geen Viff-vriendenreis naar China en in navolging van de wandeling langs het Orangeriepaleis in het Sanssouci park te Potsdam een bezoek aan de Chinese astronomische instrumenten boven op het antieke observatorium van Peking?

Patrick Rapoye

Bronnen:

<https://nl.wikipedia.org/wiki/Bokseropstand>

<https://historiek.net/bokseropstand-china-1899-1900/76969/>

<https://www.absolutefacts.nl/geschiedenis/data/bokseropstand.htm>

Bredon, Juliet, *Peking: A Historical and Intimate Description of its Chief Places of Interest*, 1931, Kelly and Walsh, Limited, 3rd edition (1931)

Leonhard, Robert R., *The China Relief Expedition, Joint Coalition in China, Summer 1900*, The Johns Hopkins University Applied Physics Laboratory

<http://www.exulanten.com/boxer.html>

Xiangyun Xu, *The Crucible of Empire: The American Experience in the China Relief Expedition of 1900*, Dissertation in History, August 2019

https://www.researchgate.net/publication/332801654:_The_Wanderings_of_an_Astronomer

https://nl.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_Verbiest

https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/211772:Verbiest_monument_te_Pittem

<https://prezi.com/ljx2gijjtlwc/chinese-ancient-observatory/>

<https://www.nytimes.com/1918/01/06/archives/kaiser-wilhelm-as-a-pillager-in-boxer-days-he-refused-to-return.html>

<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uiug.30112089533449&view=1up&seq=407>: Scientific American Supplement, New York, December 29, 1900?
https://en.wikipedia.org/wiki/To_the_Person_Sitting_in_Darkness -
<https://had.aas.org/resources/aashistory/policies>: Policies and Practice in the Early AAS Scientific American Supplement, New York, December 29, 1900:
<https://had.aas.org/resources/aashistory/early-meetings/1916-1922#22>
https://en.wikipedia.org/wiki/Robert_Lansing
https://en.wikipedia.org/wiki/Breckinridge_Long
<https://www.ctevans.net/Versailles/Archives/Long.html>: Breckinridge Long Diary Excerpts
 Xu Guoqi, China and the Great War: China's Pursuit of a New National Identity and Internationalization (Studies in the Social and Cultural History of Modern Warfare; Book 20), Cambridge University Press 2011
https://en.wikipedia.org/wiki/Wang_Zhengting
[https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.\\$b582958&view=1up&seq=9](https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.$b582958&view=1up&seq=9): Shotwell, James T., At the Paris Peace Conference, New York: The Macmillan Company, 1937
<http://archive.spectator.co.uk/article/21st-august-1920/13/the-chinese-astronomical-instruments-at-potsdam>
 Baddeley, John Frederick, Russia, Mongolia, China, being some record of the relations between them, London, Macmillan and Company, Limited, 1919
<https://iopscience.iop.org/article/10.1086/123116/pdf>: Campbell, Return of Astronomical Instruments to China, The Journal of the Royal Astronomical Society, Volume 33, Number 195, October 1921
<https://www.kuleuven.be/verbiest/koerier/vk19d2>
<https://nieuws.kuleuven.be/nl/campuskrant/1314/04/gevonden-voorwerp--de-kangxi-hemelglobe>
 Russell, Bertrand, The problem of China <http://www.gutenberg.org/ebooks/13940>
 Russell, Bertrand, The Autobiography of Bertrand Russell, Psychology Press, 1998
https://en.wikipedia.org/wiki/Claud_Russell
<https://www.economist.com/charlemagne/2010/04/26/strange-meeting>
 Leutner, Mechthild en Mühlhahn, Klaus, Kolonialkrieg in China. Die Niederschlagung der Boxerbewegung 1900-1901, 2007
<https://historiek.net/auguste-beernaert-1829-1912/4461/>
<https://historiek.net/de-hunnenrede-1900-van-keizer-wilhelm-ii/78170/>
 O'Connor, Thomas F., Library Service to the American Commission to Negotiate Peace and to the Preparatory Inquiry, 1917-1919, Libraries & Culture, Vol. 24, No. 2 (Spring, 1989), pp. 144-157
https://en.wikipedia.org/wiki/The_Inquiry
https://www.reichstagsprotokolle.de/rtbiiiaufauf_k10.html
<https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/vwTreatiesByDate.xsp>
<http://www.worldlii.org/int/other/LNTSer/1922/63.html>: Agreements regarding the restoration of the state of peace. Peking, May20, 1921
 Wendorff, Jean-Jacques, Der Einsatz der deutschen und französischen Expeditionskorps in China während des Boxeraufstandes 1900-1901. Eine vergleichende Studie deutscher und französischer Akteure und Wahrnehmungen, Dissertation, FernUniversität in Hagen
 Schwarz, Rainer, Raub und Rückgabe astronomischer Instrumente des alten Pekinger Observatoriums durch das imperialistische Deutschland, Wissenschaftliche

Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin (Ost), Gesellschaft- und Sprachwissenschaftliche Reihe, 3/1967, 453-461
 Général Jullian, Souvenirs de l'expédition de Chine 1900-1902. Journal du Capt. Guichard.
 Bensacq-Tixier, Nicole, Histoire des diplomates et consuls français en Chine (1840-1912), Histoire des relations avec le gouvernement impérial et les puissances présentes en Chine.

HISTORISCHE RUBRIEK

‘GEEN EUROCENT VOOR DE PRINS’¹

Een groep VIFF-leden trok in september 2019 naar het voormalige Oost-Duitsland. In het VIFF-magazine nummer 70 lasen we een uitgebreid reisverslag. Een bezoek aan twee vroegere residenties van de Hohenzollern-familie in Potsdam (het Neues Palais en villa Cecilienhof) stond op het programma. Twee maanden eerder haalde deze ‘Adelsfamilie’ de Duitse en internationale pers.

HET REVOLUTIONAIRE DUITSLAND EN DE WEIMAR-REPUBLIEK: MOEILIJKE RELATIE MET DE AFGEZETTE MONARCHIE

November 1918. Het Duitse Rijk van keizer Wilhelm II, tevens koning van Pruisen en lid van het huis Hohenzollern, loopt op zijn laatste benen. De militaire situatie is uitzichtloos. Matrozen slaan in Noord-Duitsland aan het muiten. Een revolutionaire geest maakt zich van het land meester. Op 9 november zet rijkskanselier Maximiliaan von Baden Wilhelm II af als koning en keizer. Wilhelm II vertrekt een dag later naar Nederland, waar hij asiel krijgt. In Berlijn roepen de sociaaldemocraten de republiek uit. Een voorlopige regering (Rat der Volksbeauftragten), bestaande uit vertegenwoordigers van de gematigde MSPD (Mehrheitssozialdemokratische Partei Deutschlands) en de hiervan afgescheurde USDP (Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands), gaat aan de slag onder leiding van Friedrich Ebert. Ondertussen doen de koningen en hertogen in de deelstaten van het Duitse Rijk al of niet vrijwillig troonsafstand².

In tegenstelling tot de kersverse republiek Oostenrijk, neemt de regering geen besluit met nationale uitwerking om het

Keizer Wilhelm II met veldmaarschalk Paul von Hindenburg
(commons.wikipedia.org)

¹ De titel van dit artikel is vrij gebaseerd op de titel van een pamflet, in december 1925 opgesteld door de Kommunistische Partei Deutschlands en gericht aan o.a. de Sozialdemokratische Partei Deutschlands: “Keinen Pfennig den Fürsten!” (Geen Pfennig voor de vorsten!). De SPD zou tijdens de campagne voor de petitie de slogan “Den Fürsten keinen Pfennig” gebruiken

² Overzicht van wat er met de twintig afgezette Duitse vorsten gebeurde in het najaar van 1918: www.vrt.be/vrtnws/nl/2018/11/07/de-gevallen-duitse-vorsten-na-de-eerste-wereldoorlog/

'Geen Pfennig voor de vorsten! Stem bij het referendum voor onteigening!' (weimar.bundesarchiv.de)

vermogen en de bezittingen van de vroegere vorsten aan te slaan én te onteigenen. Ze laat het initiatief over aan de nieuwe machthebbers in de deelstaten, met de raad enkel de bezittingen in beslag te nemen. Als één van de redenen geeft het nationale bestuur aan dat de geallieerden aanspraak op de onteigeningen zouden kunnen maken als herstelbetaling. De grondwet van de Weimarrepubliek garandeert het recht op eigendom. Onteigeningen met schadeloosstellingen zijn mogelijk als ze het algemeen belang dienen en van rechtswege zijn afgedwongen.

GERECHTELIJKE WEG

De vroegere vorstenhuizen kiezen, na vruchteloze onderhandelingen met de nieuwe landsregeringen, meestal voor de gerechtelijke weg. Het is immers niet gemakkelijk om te bepalen welk deel van de bezittingen het staatshoofd toebehoorde bij de uitoefening van zijn openbare functie en

'Dit referendum is diefstal! Blijf thuis!' (www.dhm.de/lemo/bestand/objekt/pli00854)

welk deel private eigendom is. De eerder monarchistisch gezinde rechters kiezen vaak de kant van de eisers. De Pruisische regering probeert via wetgeving een vergelijk te vinden met de Hohenzollern. Het parlement weigert het ontwerp. Een tweede voorstel wijzen de Hohenzollern dan weer van de hand. In de herfst van 1925 zal een derde voorstel aanleiding geven tot grote weerstand bij de bevolking, aangezien de familie maar liefst 75% van haar bezittingen zou terugkrijgen. De communistische partij KPD zet de grove middelen in: via het nationale parlement (Reichstag) wil ze een totale onteigening zonder schadeloosstelling van alle vorstenhuizen bereiken (Fürstenteignung). Een parlementaire commissie stelt een wetsontwerp op dat het voorwerp zal uitmaken van een petitie bij de bevolking. De sociaaldemocraten sluiten zich schoorvoetend bij de KPD aan. Beide partijen leven immers op voet van oorlog met elkaar. Toch willen ze

kost wat kost de republiek verdedigen, want de monarchie dreigt terug te keren. De communisten focussen meer op de oorlogsinvaliden, de ambtenaren en de bedienden die af te rekenen hebben met lage uitkeringen en lonen, hoge werkloosheid en de invloed van de inflatie op hun spaarcenten. Onder anderen Käthe Kollwitz en Albert Einstein steunen de petitie.

De burgers krijgen van 4 tot 17 maart 1926 de tijd om de petitie te ondertekenen, wat meer dan 12,5 miljoen van hen doen. Met twee derde meer handtekeningen dan vereist, is de petitie een overweldigend succes. Verrassend genoeg krijgt de petitie ook veel steun van de middenklassepartijen.

REFERENDUM

Volgens de procedure dient de Reichstag het wetsontwerp nu goed te keuren, om er meteen een wet van te maken. Dit gebeurt niet, zodat er een referendum volgt.

De tegenstanders van de Fürstenteignung (vooral de rechtse partijen) proberen de kiezers tot stemonthouding te overhalen. Ze wijzen op het gevaar van algemene onteigening bij andere bevolkingsgroepen en een bolsjewistische revolutie. Ondertussen had (de neutraal geachte) rijkspresident von Hindenburg ingegrepen in de campagne. Volgens hem was het wetsontwerp in strijd met de grondwet.

Het referendum vindt plaats op 20 juni 1926. Er zijn twintig miljoen deelnemers nodig, wat niet lukt: de teller klokt af op 15.600.000. Hiervan zijn 14.455.000 kiezers voor de volledige onteigening van de vroegere vorsten. Veel voorstanders leven in de grote steden. Op het platteland is er hier en daar intimidatie uitgeoefend, of lokte men de kiezers met gratis bier naar de 'Biergarten' zodat ze uit het stemhokje bleven. Door het mislukken van het allereerste referendum in de Duitse geschiedenis (er komt dus geen nationale wet) zijn het opnieuw de deelstaten die aan zet zijn. Een 'Sperrgesetz' (blokkeringswet) helpt hen hierbij: tot juni 1927 kunnen de vorstenhuizen geen rechtszaken inleiden. De deelstaat Pruisen bereikt in oktober 1926 een overeenkomst met de Hohenzollern. Rijkspresident von Hindenburg had met grote belangstelling de onderhandelingen gevolgd. Hij dreigde zelfs met aftreden mocht het compromis té links uitdraaien, of bij een volledige onteigening.

Daar waar deelstaat en vorstenhuis geen overeenkomst bereiken, slepen de rechtszaken lang aan, zelfs tot in de nazitijd. In februari 1939 eigenen de nazi's zich via een wet het recht toe om in te grijpen in vroeger afgesloten verdragen.

OOST-DUISSLAND EN DE HERENIGING

Van 1945 tot 1948 breken donkere tijden aan voor grootgrondbezitters in de Sovjet-Russische bezettingszone. Niet alleen hun landerijen maar ook ander bezit nemen de bezetters zonder schadeloosstelling in beslag. Ze gaan over tot herverdeling (Bodenreform). Veel adellijke families zijn getroffen. Ze moeten bovendien hun woonsten verlaten. Tijdens de DDR-periode wijzigt er niets.

Na de hereniging van de twee Duitslanden in 1990 proberen de vroegere eigenaars hun bezittingen terug te krijgen. In 1991 start prins Louis Ferdinand (1907 - 1994), kleinzoon van de ex-keizer, een procedure. De Bondsrepubliek maakt de Bodenreform juridisch echter niet ongedaan. In 1994 komt er een wet die een schadeloosstelling mogelijk maakt, op voorwaarde dat de eisers of hun voorouders het nationaalsocialistische of communistische systeem in de Sovjet-bezettingszone of DDR niet 'in hoge mate begunstigd' hebben.

Het huidige familiehoofd van de Hohenzollern, prins Georg Friedrich (geboren 1976), achterachterkleinzoon van koning-keizer Wilhelm II (dus reeds de vijfde generatie) probeert sindsdien schadeloosstelling te krijgen voor 64 verbeurd verklaarde kastelen, villa's en landerijen in de deelstaat Brandenburg. In 2014 blijken die twintig miljoen euro waard te zijn. Georg Friedrich claimt 1,2 miljoen euro (plus intresten).

HAMVRAAG: COLLABOREERDEN DE HOHENZOLLERN?

Om de onschuld van de vroegere kroonprins Wilhelm (1882 - 1951) in aanloop naar of tijdens de nazidictatuur aan te tonen bestelt de prins een expertiserapport bij niemand minder dan de historicus Christopher Clark (auteur van o.a. het spraakmakende boek 'The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914'). Clark baseert zijn rapport op archiefdocumenten die de advocaten van prins Georg Friedrich ter beschikking stellen.

Hij komt tot de conclusie dat de kroonprins geen aandeel had in de aanstelling van Adolf Hitler tot rijkskanselier in 1933. De nazi's vonden hem 'irrelevant'. De Hohenzollern probeerden via de nazi's de monarchie te herstellen.

De expertise leidt ertoe, dat de bevoegde Brandenburgse overheidsdienst een schadeloosstelling genegen is. De minister van Financiën houdt die tegen en stelt op zijn beurt twee experts aan (Stephan Malinowski en Peter Brandt). Beide historici maken brandhout van Clarks rapport.

Kroonprins Wilhelm (www.europeana.eu/portal/nl/record/90402/NG_1972_30_215_TM_220.html)

Kroonprins Wilhelm in nazi-uniform (taz.de) — Onder: Ook de zonen van de kroonprins droegen het nazi-uniform (taz.de)

Kroonprins Wilhelm is met zijn vader in ballingschap gegaan. De prins keert in 1923 naar Duitsland terug. Hij dweept met het Italiaanse fascisme, niet in het minst omdat de koning op de troon kan blijven naast dictator Mussolini. In 1926 ontmoet hij Adolf Hitler. Ze delen hun afkeer van de democratie, vervloeken de joden en staan vijandig tegenover alles wat uit linkse hoek komt. Vóór de verkiezing van een nieuwe rijkspresident ontmoeten ze elkaar opnieuw. De kroonprins wil die functie binnenhalen, Hitler krijgt dan de post van rijkskanselier. Vader Wilhelm II blokkeert echter het plan. Hitler stelt zich vervolgens zelf kandidaat tegen von Hindenburg. Kroonprins Wilhelm ronselt massaal stemmen.

KROONPRINS IN HET NIEUWS

Tijdens de nazidictatuur komt de kroonprins prominent in het nieuws. In buitenlandse kranten hemelt hij het regime op. Af en toe is hij in propagandafilms te zien. In april 1934 pronken

Prins Georg Friedrich
(commons.wikipedia.org)

de kroonprins en zijn twee zonen met uniformen van de Sturmabteilung (paramilitaire organisatie van de nazipartij) in een Deens tijdschrift.

Eén van de experts à charge van de kroonprins vat samen: hij hielp de nazi's bij het winnen van respect, nam bij de conservatieve partijen twijfel over de nieuwe ideologie weg en verhoogde in het buitenland het aanzien van het regime. Uit recent onderzoek van de correspondentie die de ex-keizer, zijn zoon (de kroonprins) en zijn kleinzoon Louis Ferdinand voerden met buitenlandse contacten (o.a. de antisemitische autoproducent Henry Ford in de Verenigde Staten) blijkt dat de familie wel erg ver ging om het nationaalsocialisme in een gunstig daglicht te stellen. Louis Ferdinand wou zijn diensten tijdens de Tweede Wereldoorlog weliswaar ter beschikking stellen van de verzetsbeweging tegen Hitler, maar zijn vader (kroonprins Wilhelm) was dit idee niet genegen.

De ex-keizer was een fervent Jodenhater. Zo argumenteerde hij in 1920 dat Duitsland geen vrede zou vinden 'vooraleer men niet alle Joden heeft doodgeslagen'. Hij was voorstander van een pogrom. In 1927 kwam hij op de proppen met een 'vooruitziend idee': 'Joden en muggen zijn een pest, waarvan de mensheid zich op een of andere manier moet bevrijden. Ik denk dat gas het beste zou zijn'. Zowel hij als de kroonprins waren bovendien bijzonder opgetogen over de veroveringstochten van Hitler vanaf 1939.

GEORG FRIEDRICH: KUITENBIJTER

In 2014 claimt prins Georg Friedrich (tevergeefs) bij de Nederlandse overheid het ballingsoord van zijn voorvader 'Huize Doorn' (waar ex-keizer Wilhelm II nog steeds begraven ligt).

In 2018 laat hij zijn blik vallen op de 800 jaar oude burcht 'Rheinfels' bij het stadje St. Goar aan de Rijn, aangekocht door keizer Wilhelm I. Met de val van de monarchie in 1918 komt de burcht in 1924 in het bezit van het stadsbestuur, op voorwaarde dat ze niet verkocht wordt. In 1998 sluit de gemeente een erfpachtovereenkomst voor de duur van 99 jaar om in een bijgebouw een hotel te laten uitbaten. Vandaag is dat het viersterrenhotel 'Romantik Hotel Schloss Rheinfels'. De prins beschouwt de duurtijd van de erfpacht als een verkoop en dus een inbreuk op de overdrachtsovereenkomst (indertijd met de deelstaat Pruisen, nadien overgegaan naar de deelstaat Rheinland-Pfalz). Hij spant een rechtszaak aan tegen de deelstaat, de gemeente en de hoteleigenaar. In juni 2019

vangt de kroonprins bot bij de rechtbank van Koblenz en gaat hij in beroep.

In juli 2019, in volle komkommertijd en tijdens de campagne voor de parlamentsverkiezingen in Brandenburg, zitten de onderhandelingen tussen de federale staat, de deelstaatregering van Brandenburg en de familie muurvast. De Hohenzollern voeren de druk op. Behalve de schadeloosstelling voor de verloren eigendom, wil de familie kunstvoorwerpen terug en eist ze woonrecht in bijvoorbeeld Schloss Cecilienhof. De rechtbank is opnieuw aan zet. In augustus 2019 probeert de extreem-linkse regeringspartij 'Die Linke' (erfgenamen van de KPD en de eenheidspartij SED in de DDR) 20.000 handtekeningen te verzamelen om opnieuw een petitie (Volksinitiative) en later een referendum te organiseren: 'Keine Geschenke den Hohenzollern!' ('Geen cadeautjes voor de Hohenzollern!') De geschiedenis uit 1925/1926 herhaalt zich. (Na de deelstaatverkiezingen in september 2019 maakt 'Die Linke' geen deel meer uit van de nieuwe Brandenburgse regering.)

De groene leden van het federale parlement vragen eind september 2019 om klare wijn te schenken over de geheime onderhandelingen met de Hohenzollern.

Oktober 2019: de diensten van kanselier Merkel ruiken onraad. Ze vermoeden dat de familie, als ze haar slag thuishaalt, teruggegeven kunstvoorwerpen naar het buitenland zal willen versluizen om ze te verkopen. In 2015 was dit al eens voorgevallen. Men overweegt een exportverbod.

VERDEELDE HISTORICI

In een interview met Der Spiegel (26 oktober 2019) verdedigt historicus Clark zijn expertise uit 2011: 'In 1918 en 1945 is het oordeel van de wereldgeschiedenis heel hard op de Hohenzollern terechtgekomen. De familie moet er mee leven, wat niet gemakkelijk is. Het is belangrijk te begrijpen dat hun achtergrond niet enkel een privilege is, het is ook een last.'

Over de toenmalige kroonprins Wilhelm: 'Als je een lijstje zou opstellen met personen die Hitler steunden, dan zou de naam van de prins niet in de eerste 300 terug te vinden zijn. In monarchistische kringen nam men Wilhelm niet serieus. Hij was een idioot. Niet alleen de prins, maar ook industriëlen, bankiers en kerkoversten cirkelden rond de nazi's. Na 1933 schuift de symboolwaarde van de prins op richting rijkspresident von Hindenburg.'

Over de expertise van zijn collega-historicus Stephan Malinowski: 'Ik onderzocht het grijpen naar en het

consolideren van de macht door de nazi's en de rol die de prins in dat proces speelde. Malinowski focust echter op de prins en probeert de vraag vanuit dit standpunt te beantwoorden.'

DE GROOTE OORLOG ZINDERT NA

Welke drijfveren bezielen prins Georg Friedrich? Is zijn campagne een bedeltocht? Het familiekasteel in de deelstaat Baden-Württemberg slikt geld voor het onderhoud en de lonen van de medewerkers. Wil hij de onfrisse geschiedenis van zijn familie herschrijven?

Veel medestanders in de publieke opinie en de pers heeft de familie niet. Een commentator wijst er op, dat als gevolg van de twee wereldoorlogen veel families have en goed en hun naasten verloren. De meesten waren onschuldiger dan de Hohenzollern. Alleen al het idee om schadevergoeding, teruggave van kunstvoorwerpen en woonrecht te eisen, is een belediging voor de republiek.

De in Duitstalig gebied beroemde satiricus Jan Böhmermann³ plaatste onlangs de expertiseverslagen op een website, waar hij historici, juristen en het buitenland oproept om mee te helpen aan de opheldering van het naziverleden van de Hohenzollern. Deze juridisch-historische kwestie, die haar oorsprong vindt in de laatste dagen van de Eerste Wereldoorlog, is een tekenend

voorbeeld van hoe dit conflict tot op de dag van vandaag doorwerkt.

Patrick Bracke (Met dank aan Marc Dejonckheere)

Geraadpleegde bronnen

Käppner J. (2017) 1918 Aufstand für die Freiheit. Die Revolution der Besonnenen. Piper Verlag // Chielens P. (2019) Vriendenreis naar Berlijn en Dresden. 9 - 15 september 2019 // Urbach K. (2019) Nützliche Idioten. Die Hohenzollern und Hitler. (albert.ias.edu/handle/20.500.12111/7828) // Bundesarchiv: Akten der Reichskanzlei. Weimarer Republik. Kabinett Marx III (www.bundesarchiv.de/aktenreichskanzlei/1919-1933/0000/ma3/ma31p/kap1_1/kap2_1/para3_2.html) // Kranten: Berliner Morgenpost, Die Tageszeitung, Neues Deutschland, Allgemeines Dagblad // Tijdschrift: Spiegel Online // Deutsches Historisches Museum: catalogus tijdelijke tentoonstelling 'Grundrechte' (maart-juni 2000) (www.dhm.de/archiv/ausstellungen/grundrechte/katalog/50-53.pdf) // 'Fürstenenteignung': de.wikipedia.org en Lebendiges Museum Online (www.dhm.de/lemo/)

³ Jan Böhmermann was in 2016 het onderwerp van een diplomatieke rel tussen Duitsland en Turkije nadat hij op ludieke wijze de Turkse president Erdogan in zijn hemd had gezet. Hij riskeerde vervolging voor smaad aan een buitenlands staatshoofd. Onder luid protest schafte de Duitse regering het bewuste wetsartikel af. (Zie hohenzollern.lol voor zijn campagne tegen de Hohenzollern; voor de Böhmermann-affaire, zie de.wikipedia.org/wiki/B%C3%B6hmermann-Aff%C3%A4re)

Petitecampagne Die Linke: 'Geen geschenken voor de Hohenzollern! Teken nu de petitie!!' 'Hohenzollern moeten buiten blijven!' (www.dielinke-brandenburg.de)

BOEKBESPREKINGEN

PSYCHIATRISCHE PATIENTEN IN DE EERSTE WERELDOORLOG

*Benoît Majerus en Anne Roekens, beiden hoogleraar aan respectievelijk de universiteit van Luxemburg en van Namen, zijn met dit boek over psychiatrische patiënten niet aan hun proefstuk over het onderwerp toe. Zo schreef Majerus in 2013 *Parmi les fous*, het standaardwerk over de geschiedenis van de psychiatrie in België in de twintigste eeuw, terwijl Roekens in 2014 een zeer leeswaardig boek publiceerde over de geschiedenis van het psychiatrisch centrum Beau-Vallon, dat in 1914 door de Zusters van Liefde werd opgericht in Saint-Servais (Namen).*

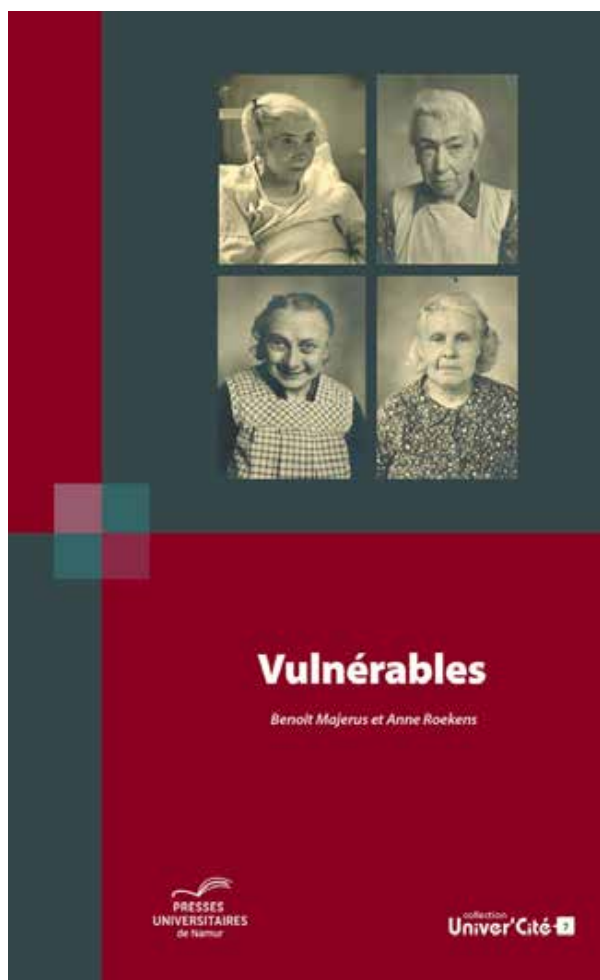
EEN TOEGANKELIJK WERK OVER EEN ONBEKEND ONDERWERP

Hun nieuwe boek(je) – slechts 106 pagina's – focust zich op het lot van psychiatrische patiënten in België tijdens de Eerste

Wereldoorlog. Het is een uitloper van een wetenschappelijk artikel dat de auteurs in 2017 over dit grotendeels onbekende onderwerp publiceerden in *Journal of Belgian History*, het

Het leven in Beau-Vallon te Saint-Servais

academisch tijdschrift van CEGESOMA over de geschiedenis van België in de 19de en 20ste eeuw. In dit artikel beschreven ze de moeilijke levensomstandigheden en de hoge sterftecijfers van psychiatrische patiënten in bezet België tijdens de oorlog. Daarvoor maakten ze gebruik van het concept kwetsbaarheid, zoals sinds 2013 in het historisch onderzoek geïntroduceerd door de Franse historica Axelle Brodiez-Dolino. Het voorliggende boek beschouwen de auteurs als een uitloper van dit artikel, 'afin de rechercher au-delà du cercle des historiens patentés' (p. 7). Daarbij wilden ze de nadruk leggen op een duidelijk en toegankelijk taalgebruik, met een beperkt voetnotenapparaat.

EEN BELANGRIJKE ROL VOOR DE ZUSTERS VAN LIEFDE

Vulnérables geeft in vijf thematische hoofdstukken (en een laatste hoofdstuk gewijd aan de kolonie van Merksplas, waarvoor jammer genoeg het uitstekende boek Landlopers van Toon Horsten uit 2013 niet als bron werd gebruikt) een overzicht van het lot van psychiatrische patiënten tijdens de Grote Oorlog. Het eerste hoofdstuk geeft een beknopt overzicht van de vooroorlogse geschiedenis van de psychiatrie in België. Daarbij wijzen de auteurs op de belangrijke rol die op dat vlak werd gespeeld door zowel de Broeders als de Zusters van Liefde. Ook de eerste vooroorlogse opleiding voor verpleegkundigen in krankzinnigengestichten komt aan bod, maar het klopt niet dat deze door een koninklijk besluit van 1908 werd ingesteld: pas door een nieuw besluit in 1913 werd een bekwaamheidsdiploma voor psychiatrische verpleegkundigen in het leven geroepen. De vermelding dat er in 1914 al 1850 à 1900 dergelijke verpleegkundigen waren, is eveneens onjuist, want tussen het invoeren van het bekwaamheidsdiploma en het begin van de Eerste Wereldoorlog werden in totaal slechts 609 verpleegkundigen

(waaronder ook hospitaalverpleegsters) opgeleid.

HOOG STERFTECIJFER TIJDENS DE OORLOG

In de daaropvolgende hoofdstukken ligt de nadruk vooral op de moeilijke levensomstandigheden en de groeiende bevoorradingsproblemen in de psychiatrische instellingen. Door het gebrek aan statistisch materiaal over de oorlogsperiode blijkt het moeilijk om de sterftecijfers in kaart te brengen, maar uiteindelijk komen Majerus en Roekens tot de ontstellende conclusie dat er tijdens de oorlog niet minder dan 4.434 geïnterneerden extra zijn gestorven als gevolg van de oorlog en zijn nasleep. Dit is 23 % op het totale aantal van 19.000 psychiatrische patiënten. Ter vergelijking: voor de burgerbevolking ging het 'slechts' over 1,2 %. Volgens de auteurs kan dit hoge sterftecijfer (waarvan 60 % in de laatste twee oorlogsjaren) zeker niet uitsluitend worden toegeschreven aan de Spaanse griep, zoals in naoorlogse studies werd geopperd. Zo was de ontoereikende voedselbevoorrading een minstens even belangrijke oorzaak.

HET VERHAAL VAN ELISE

Tussen de verschillende hoofdstukken weven de auteurs als een rode draad telkens fragmenten uit het verhaal van Elise, een psychiatrische patiënte waarvan ze in 2017 het dossier terugvonden. Om redenen van privacy laten de auteurs echter in het midden of deze 'bribes de vie' over Elise en haar medepatiënten al dan niet op ware feiten berusten. Door haar parcours tijdens de oorlog te schetsen, willen Majerus en Roekens een menselijke toets toevoegen aan hun studie van het lot van psychiatrische patiënten tijdens de oorlog. Een lovenswaardig streven, maar hierdoor belandt het boek wel in een spagaat tussen een wetenschappelijke en een fictionele aanpak. Het blijkt immers niet of nauwelijks mogelijk om te

*Psychiatrische patiënten werden ingeschakeld
in het dagelijks werk. Hier de strijkkamer,
de naaikamer en het werk op het veld*

De foto's bij dit artikel zijn van het psychiatrisch instituut Beau-Vallon in Saint-Servais (Namen), dat in 1914 door de Zusters van Liefde werd opgericht. Met dank aan An Vandenberghe en Kaat Leeman van het Erfgoedhuis van de Zusters van Liefde in Gent.

beoordelen wat waarheid en wat verzinsel is, waardoor het verhaal met het nodige voorbehoud moet gelezen worden.

EEN BOEIEND EN VLOT GESCHREVEN VERHAAL

Veralgemeend kan gesteld worden dat een dergelijke vulgariserende aanpak – die ook in de andere hoofdstukken wordt gehanteerd - tot gevolg heeft dat de Eerste Wereldoorlog-geïnteresseerde meermaals op zijn honger blijft zitten. Dit wordt mede in de hand gewerkt door het al eerder gesignaleerde beperkte voetnotenapparaat. Daarnaast is het nog maar de vraag of deze publicatie er zal in slagen om het door Majerus en Roekens beoogde publiek van niet-specialisten te bereiken. Het zou wel eens kunnen dat door hun aanpak beide publieken zullen afhaken. Voor alle duidelijkheid: het gaat hier over een boeiend en vlot geschreven verhaal, dat een interessant en vaak origineel licht werpt op een onderwerp dat in de historiografie van de Eerste Wereldoorlog nauwelijks aan bod is gekomen. De auteurs hadden er echter beter aan gedaan om resoluut te kiezen voor een wetenschappelijke aanpak van een thema dat in België nood heeft aan verder en meer diepgaand historisch onderzoek.

Luc De Munck

Benoît MAJERUS & Anne ROEKENS, *Vulnérables. Les patients psychiatriques en Belgique (1914-1918)*, Namur, Presses Universitaires de Namur, 2018, 106 p., 18 €, ISBN 978-2-87037-854-0.

Dit is een herwerkte versie van een boekbespreking die eerder verscheen in *Contemporanea* (jaargang XXXIV, 2019, nummer 4), het driemaandelijks digitale tijdschrift van de Belgische Vereniging voor Nieuwste Geschiedenis (BVNG).

Tom Isitt, *Riding in the Zone Rouge* tegen het licht gehouden

BEULSTOCHT DOOR DE VERWOESTE GEWESTEN

Ogenschijnlijk staat het parcours als een huis. Amper een halfjaar na afloop van de oorlog vormt de slagveldenzone, oord van dood en bloed en zweet en tranen, de feilloze kadreering voor een eigentijds relaas over de rode, dode gewesten en de beulstocht die een pak renners aan moesten terwijl de dood er zelf nog alom huishield.

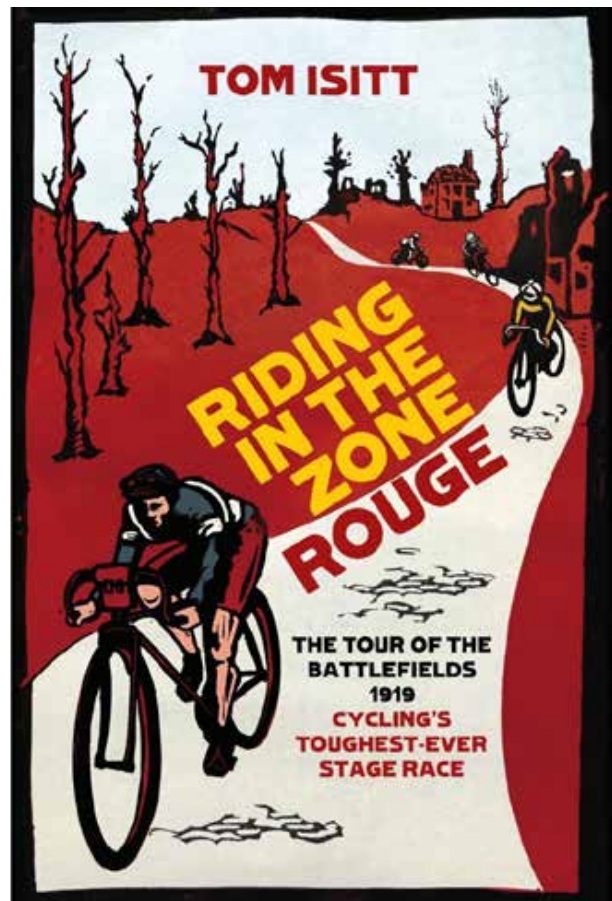
HELSE HEROÏEK

Tot vandaag – wie herinnert zich niet de geaborteerde modder-, slijk- en sneeuwtocht in hartje zomer dit jaar – houdt de Ronde van Frankrijk herinneringen levend aan de helse heroïek die Karel ('Koarle') Van Wijnendaele ooit beschreef in zijn epische Rijke Vlaamsche Wierleven. Zulks vormde de ondertoon bij onze lectuur van fotojournalist Tom Isitt's *Riding in the Zone Rouge. The Tour of the Battlefields 1919* (Cycling's Toughest-ever Stage Race). De idee en zijn format, dat wij, wierliefhebber sinds jaar en dag, belangstellend hadden opgewacht, was een in ieder opzicht beloftevolle premisse.

Isitt koos het in de vergetelheid geraakte Circuit des Champs de Bataille (1919) als zijn letterlijke vertrekpunt. Bedoeld Circuit doorploegde de slagvelden van Ieper, de Somme en de rest van het Westelijke Front minder dan een halfjaar na ondertekening van de Wapenstilstand. In de lijn van het groter grootscheepse wierwedstrijden vandaag (*Gazzetta dello Sport*, *Nieuwsblad*, *L'Equipe*...) was dit idee ontsproten aan de redactiejongens van *Le Petit Journal*. Evenzogoed als het dubbele objectief waar men op tipte: de krantenverkoop te boosten en een nationalistisch-politiek statement af te leveren; het laatste behelsde, een eresaluut te brengen aan de 'Franse mannelijkheid in haar overwinning op ervvijand de Duitsers'. Goed. Die mannelijkheid diende dus op de proef gesteld. Een roadbook van 2 000 km (lees: een bijna-Tour) te verdelen over 7 gruwzame ritten die over vernielde wegen voerden langs stukgereten dorpen en steden, en zelfs voor de organisatoren een pak hachelijker bleken te zijn dan ze daarmee op het oog hadden.

DECOR DER VERNIELING

Overall gaapte het decor der vernieling die de nalatenschap van de oorlog was geweest je in het gezicht. Een eerste van de ondernemend gepubliceerde Guides Michelin tot de Slagvelden zag het zo: 'Duizenden granaten, bomkartetsen, geweerrestanten en mitrailleurs liggen alom rondgezaaid. Om nog aan de verspreide lijken voorbij te gaan.'

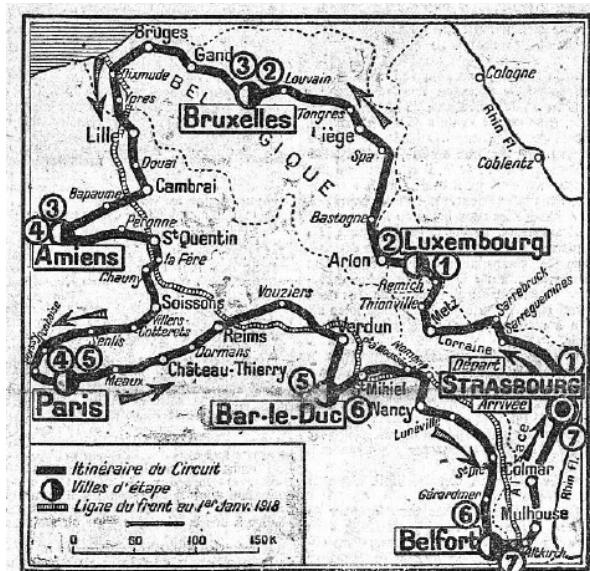

Helaas verbodt Isitt zijn mooie opzet meer dan half. Hij mankt op (méer dan) twee gedachten en rijdt zich klem in zijn eigen verhaallijnen: inzoomend de ene keer op de Frans-Pruisische oorlogsverwikkelingen, de andere beurtelings op het relaas van het oorspronkelijke Circuit (1919) en zijn eigen helletocht-in-de-sporen-van, 100 jaar post factum. Zijn toon is naar onze smaak ook meer dan eens wat snoeverig, zo van stoere-Brit-drukt-de-voetsporen-van-de-helden-van-toen. Op die manier blijft de auteur in de klei van zijn goede bedoelingen steken. In zijn betere momenten lukt het hem weliswaar iets van 'Koarles' Conscience-heroïsme te evoceren, zo waar hij oer-flandrien Charles Deruyters (Belg, wat dacht u?) zege beschrijft. Deruyter had 18 uur en 28 minuten nodig om de 323 km lange rit Brussel-Amiens af te leggen, op blote velgen nota bene, en niet voor 11 uur in de nacht. De rode lantaarn van die dag had 39 uur (21 uur later...) nodig, terwijl het halve deelnemersveld afgebeeld uit de wedstrijd stapte. Een slijtageslag, zoals '14-'18 zelf. Wat hem amper lukt, is zijn persoonlijke remake van het Circuit in vlees en botten te steken. Goed, zijn versnellingsapparaat steekt hem stokken in de wielen en een val stelt hem tijdelijk buiten koers. Lofwaardig evenwel is zijn poging om, bij ontstentenis van een filmdocumentaire over the real thing zich in te leven in de perceptie van de deelnemers. Al bij al was de koersopzet zelf een onbesuisd prematuur initiatief. Het parcours was dusdanig besmet met gas en hachelijk oorlogsspul dat de autoriteiten na afloop van de oorlog prompt decreeteerden dat het gebied "zich nooit ofte nimmer opnieuw zou lenen tot bewoning of bebouwing". Dat blijft her en der tot vandaag nog het geval. In het licht daarvan mag het verrassen dat de wedstrijd van toen überhaupt doorgang vond, maar niét dat de opzet niet werd hernomen. Na een halfhartige eendagsklassieker (1920) werd het project in arren moede verticaal geklasseerd. Wat Isitts boekwerk betreft: het blijft in zijn eigen goedbedoelde

opzet steken. Bovendien zoekt hij met een merklijk opgefokte schrijfrant een manco aan authentiek talent te compenseren. Of hoe willen vaak niet synoniem met kunnen is.

Chris Spriet

Ons exemplaar van Karel Van Wijnendaele, Het Rijke Vlaamsche Wielerleven (softcover) is een publicatie Snoek-Ducaju (Gent) 1943.

Tom Isitt, *Riding in the Zone Rouge. The Tour of the Battlefields 1919* (286 pp., inclusief begrippenlijst, bibliografie en handzame index) is een uitgave van Weidenfeld & Nicolson, en een imprint van Orion Publishing, London, 2019.

W E R E M E M B E R . . .

De geschiedenis van grootoom Petrus TOEN WERD HET OORLOG

Toen op zondag 28 juni 1914 in Sarajevo de Bosnisch-Servische student Gavrilo Princip de trekker van een Belgisch FN-pistool overhaalde en de Oostenrijks-Hongaarse troonopvolger aartshertog Ferdinand en zijn vrouw gravin Sophie Chotek neerschoot, dacht niemand dat amper een maand later Europa en uiteindelijk de hele wereld in een moordend conflict verzeild zouden raken en is de oorlog plots heel dicht bij. Zo ook voor Petrus Cuylen, de broer van mijn grootmoeder.

PETRUS, ALIAS PIETER, ALIAS PIERRE

Petrus werd op 20 november 1887 geboren in Lier. Toen de Duitsers op dinsdag 4 augustus 1914 België binnenvielen, was hij 26 jaar. Hij was gehuwd met Bertha Bruynseels en vader van drie kinderen. Het eerste, Anna, overleed in 1911, één jaar oud. Jozef, het tweede, werd geboren in datzelfde jaar en het jongste, Elisabeth, dat Alice werd genoemd, werd geboren op 19 juli 1914, twee weken voor Petrus terug in dienst moest. Alice heeft haar vader nooit gekend.

Petrus, geboren in 1887, was van de lichte 1907 en toen was het stelsel van de lotelingen nog van kracht. Dat betekende dat je in het jaar dat je twintig werd, uit een trommel een briefje met een nummer moest trekken en naargelang het nummer kon je erin of eruit worden geloot. Petrus lootte zich erin met het nummer 112. Met andere woorden: hij moest in het leger. Op 16 november 1907 begon hij aan zijn opleiding, kreeg er het stamnummer 53825, en kwam uiteindelijk terecht bij de Karabiniers.

HET IS OORLOG

Hij komt terug in beeld wanneer de oorlogsdreiging zich aandient en ook zijn lichte werd opgeroepen. Hij vervoegde zijn eenheid, het 3de Regiment Karabiniers, op 1 augustus 1914. De Karabiniers werden op diverse plaatsen ingezet en namen actief deel aan gevechten, maar door het verlies aan manschappen werden het 3de en 1ste regiment samengevoegd en streden verder onder de naam 1ste Regiment Karabiniers.

Op 3 september 1914 werd hij opgenomen in het militair hospitaal van Antwerpen voor verzorging maar het is niet bekend waarom precies. Duitse troepen naderden Antwerpen en de Karabiniers kregen de opdracht zich achter de Schelde terug te trekken. Daarbij raakten ze opnieuw betrokken bij gevechten en werd Petrus op 6 oktober 1914 gewond in de buurt van Puurs. Welke verwondingen hij opliep, weten we evenmin, ook niet hoe ernstig ze waren en of hij ervoor verzorgd werd, maar aangezien ze vermeld worden in zijn militair dossier zal het wel om ernstige verwondingen zijn gegaan. Desondanks trok hij met zijn eenheid verder. Uitzonderlijk was dat niet omdat gewonde soldaten, als dat ten minste nog kon, liever meetrokken met hun eenheid dan

Foto van Petrus in de Sint-Gummaruskerk van Lier

achter te blijven en in de handen te vallen van de Duitsers want wat er dan met je kon gebeuren was niet te voorspellen.

TERVATE

De val van Antwerpen dwong koning Albert ertoe zijn leger, waaronder de Karabiniers, verder terug te trekken richting West-Vlaanderen en de Noordzee. Het was een helse en zeer vermoeiende operatie. Aan de IJzer kon het Belgische leger, gesteund door Britse en Franse troepen, beletten dat de Duitsers doorbraken en richting de kanaalhavens zouden trekken. Op 18 oktober 1914 begon de Slag aan de IJzer

die zou duren tot eind oktober en vele mensenlevens zou eisen. De gevechten waren zwaar voor een Belgisch leger dat uitgeput was van de terugtocht en quasi geen tijd vond om te recupereren.

In de nacht van 21 op 22 oktober slaagden Duitse troepen erin om ter hoogte van de Bocht van Tervate de IJzer ongezien over te steken en hun mitrailleurs in stelling te brengen. Deze bocht in de al kronkelende rivier situeert zich ongeveer halweg tussen Nieuwpoort en Diksmuide op het grondgebied van het polderdorpje Stuivekenskerke.

Op 22 oktober vertrokken diverse Belgische legereenheden, waaronder het 1ste en 4de Regiment Karabiniers vanaf de kerk van het dorp voor een tegenaanval, maar de vijand slaagde erin ze terug te drijven tot aan de spoorlijn Nieuwpoort-Diksmuide. Deze zone tussen de rivier en de spoorweglijn, die voornamelijk bestond uit landbouwgebied, zou niet lang daarna onder water worden gezet waardoor

Bertha Bruynseels, echtgenote van Petrus

112, het lotnummer dat over de toekomst van Petrus besliste

de Duitsers zich moesten terugtrekken. Zo ontstond tot aan het eindoffensief in het najaar van 1918 een patstelling met geregelde schermutselingen waarbij aan beide zijden slachtoffers bleven vallen.

VEURNE

Petrus Cuylen was een van de Karabiniers die vanaf de kerk ten strijde trokken, maar hij raakte gewond en werd geëvacueerd naar een hospitaal in Veurne, waar hij een dag later overleed. Veurne ligt op ongeveer 15 kilometer van het front, wat, de toenmalige omstandigheden in acht genomen, ver is. Voortdurende gevechten met beschietingen door artillerie, vernielde wegen, quasi geen gemotoriseerde ambulances en een medisch korps dat nog volop in oprichting was, maakten dat een evacuatie vele uren in beslag kon nemen. Van zodra mogelijk werd je weggehaald van het slagveld en naar een eerstehulp post gebracht waar een triage bepaalde wat er verder me je gebeurde en voor Petrus was dat hospitalisatie, wat wijst op zware verwondingen. Een van de militaire artsen in Veurne was professor Frans Daels, die later in de oorlog een controversiële rol zou vervullen en dat in nog grotere mate zou doen tijdens de Tweede Wereldoorlog aangezien hij zijn sympathie voor de nazi's niet onder stoelen of banken stak.

Op 23 oktober 1914 overleed Petrus dus aan zijn verwondingen, mogelijk aan die welke hij al opgelopen had op 6 oktober in combinatie met die van de dag tevoren tijdens de strijd in Tervate. 's Anderendaags, 24 oktober 1914, werd hij begraven in massagraf A op de burgerlijke begraafplaats van Veurne. Naar aanleiding van dit overlijden werd diezelfde dag een 'Déclaration de Décès' opgesteld door het Burgerlijk Hospitaal van de stad. Pas op 31 december 1915 werd dat document ingeschreven in het register van de burgerlijke stand in Veurne. Na de oorlog, op 4 januari 1919, werd onder nummer 1 een overlijdensakte opgemaakt door het stadsbestuur van Lier, gebaseerd op de gegevens verstrekt door de stad Veurne. Maar daar bleef het niet bij want op 14 september 1923 werd ook in Veurne een bijkomende overlijdensakte opgesteld met nummer 91 waaraan de vermelding "Stierf voor België" werd toegevoegd. De stad Lier werd hierover ingelicht en stelde op haar beurt op 24 september 1923 een nieuwe overlijdensakte op met als nummer 46. Er bestaan dus van Petrus Cuylen niet minder dan vier akten van overlijden.

DE ACHTERBLIJVERS WACHTEN OP NIEUWS

Het was voor de militaire leiding niet evident om de familie op de hoogte te brengen van het overlijden van een geliefde en zeker niet wanneer de familieleden in bezet België woonden of als vluchtelingen naar het buitenland waren vertrokken. We weten intussen dat Petrus' moeder met haar dochters in Nederland terechtgekomen was, maar of ook zijn vrouw Bertha met haar twee kinderen daar vertoefde weten we niet. Volgens de gekende gegevens zou de overgrote meerderheid van de Lierenaars de stad zijn ontvlucht maar kort daarna zijn teruggekeerd.

In hoeverre de militaire overheid wist hoe ze de familie van Petrus kon bereiken weten we ook niet, maar we mogen aannemen dat zoiets verre van eenvoudig was. Moeder Cuylen heeft zelf geprobeerd om nieuws van haar zoon te vernemen via drie oproepen in 'De Legerbode'. In 'Le Courier de l'Armée' deed ook collega-militair Arthur Van de Voorde een oproep, maar een antwoord van Petrus is er uiteraard nooit gekomen. Pas in 'L'Echo belge' van 28 november 1916, een ochtendblad dat in Nederland uitgegeven werd, vonden we zijn naam met plaats en datum van overlijden vermeld. Op 19 januari 1917 werd hij nogmaals vernoemd in de lijst van de gesneuvelden afgedrukt in 'De Stem uit België', en in 'L'Indépendance belge' van 20 juni 1917 werd hij weer vermeld, dit keer naar aanleiding van de postume toekenning van de eretekens Orde van Leopold II en Oorlogskruis. Hoe, wanneer en waar de familie heeft vernomen dat hij gestorven was, weten we niet en hopelijk voor haar was dit nog tijdens de oorlog zelf want zonder nieuws blijven van een geliefde moet toch op een mens zijn gemoed werken.

DE LAATSTE RUSTPLAATS VAN PETRUS

Het gedoe met de diverse overlijdensakten was al wat chaotisch maar waar de stoffelijke resten van Petrus begraven liggen is ook nog zoiets. Volgens de officiële gegevens werd Petrus na zijn overlijden in een massagraf, Fosse A, in Veurne begraven. Daarin werden, meestal bij gebrek aan tijd en plaats, meerdere lichamen in één en dezelfde kuil begraven. Dit had tot gevolg dat men later wel wist wie in dat graf lag maar door de ontbinding van de lichamen niet meer kon achterhalen aan wie de respectieve stoffelijke resten toebehoorden. Op een militair document staat te lezen "Le 14-11-14 et re I.C.M. de La Panne". Daarbij staat I.C.M. voor Inhumé Cimetière Militaire. Vrij vertaald: "...14-11-1914 begraven op militaire

begraafplaats van De Panne”. Dat kan echter de huidige militaire begraafplaats van De Panne niet zijn want die is pas in gebruik genomen op 1 juli 1918. Gaat het dan misschien om de burgerlijke of militaire begraafplaats van het vlakbij gelegen Adinkerke die toen wel al in gebruik waren? Of bleven de stoffelijke resten van Petrus misschien gewoon in Veurne achter tot na de oorlog? Of misschien komen we het nooit te weten?

NA DE OORLOG

Na de oorlog is Bertha op vraag van de militaire overheid in het gezelschap van een schoonzuster en een schoonbroer naar de Westhoek gespoord voor een identificatie. Op een document lezen we: “militaire non identifié lors des [onleesbaar] & ps identification faites le 19-4-1922”. Dat kan bezwaarlijk in verband met de identificatie van het lichaam van Petrus geweest zijn want hij was al acht jaar eerder overleden. Vermoedelijk kreeg ze enkele van zijn bezittingen te zien voor herkenning.

Die voorwerpen waren tot voor kort in het bezit van Simonne De Groof, die in 2018 overleden is en geen kinderen had. Ze heeft de voorwerpen doorgegeven aan Robert De Groof, de jongste zoon van Emerentia Cuylen, de jongste zuster van Petrus. Actueel zijn ze in het bezit van Koen De Groof, de jongste zoon van Robert. Het gaat om een paternoster met etui, enkele muntstukken met geldbeugel, een medaille met de beeltenis van de heilige Benedictus, een kleine metalen ketting en het identificatieplaatje van Petrus. Vooral dat laatste is wat vreemd aangezien het Belgisch leger in het begin van de Eerste Wereldoorlog nog niet beschikte over metalen naamplaatjes. Volgens mensen die het kunnen weten lieten militairen toen zelf een metalen naamplaatje maken met wat informatie. Op die manier was de kans groter bij een eventueel overlijden dat, zeker bij verminkingen van de lichamen, ze alsnog konden

worden geïdentificeerd. Heel recent bleek dat een ander familielid, Rony De Groof, bezitter was van een kleine kader waar in zich een papiertje bevond waar op het nummer 112 was gedrukt. Hij kreeg dat jaren geleden van zijn vader maar wist daar niets meer over. Bij het lezen van de ‘Verloren verhalen’ herinnerde hij zich het kadertje met het lotje en bezorgde ons een foto ervan.

Er is ook een bruine omslag bewaard waarop in handschrift staat: “Cuylen Pierre – 3e Carabiniers 2/2 – porte-monnaie contenant frs 2,50 – Alliance remise au professeur Daels”. De trouwring (alliance) zit er niet bij. Wel vreemd is dat Daels, die toen legerarts was wat geld en een trouwring in bewaring zou hebben gekregen, maar de feiten zijn wat ze zijn. Andere briefwisseling, die na de oorlog werd gevoerd, gaat voornamelijk over de kosten die Bertha terugbetaald wilde zien voor haar treinreis en die van haar twee familieleden naar de Westhoek. De laatste ons bekende briefwisseling tussen de overheid en Bertha dateert van 1 januari 1925.

PETRUS HERDACHT

Petrus is in de familie Cuylen altijd vereerd als een held. Bij zijn moeder hing een groot portret van hem aan de muur maar ook zijn zussen en broers hielden de herinnering aan hem levendig. In Lier staat zijn naam vermeld op het oorlogsmonument Den Engel en op de herdenkingsplaat in de Sint-Gummaruskerk. In De Panne is er de grafsteen op de militaire begraafplaats.

René De Clerck

In De Panne op 20 oktober 2019

PETRUS CUYLEN HERDACHT

Ergens in 2015 vroegen familieleden of er in de plaats van een familiesamenkomst misschien 'iets' kon gedaan worden rond de Eerste Wereldoorlog. Dit mondde op 10 juli 2016 uit in een bustrip naar Ieper, Poperinge en Langemark. Bij de terugkeer werd nog veel nagepraat en zo kwamen ook de verhalen naar boven. Wij wisten dat onze grootouders als vluchtelingen in een kamp in het Nederlandse Ede terecht waren gekomen. Grootvader René De Clerck afkomstig uit Brugge en grootmoeder Anna, bijgenaamd Marie Cuylen, afkomstig uit Lier ontmoetten er elkaar en werden verliefd, verlieten het kamp en gingen samen wonen in Rotterdam om er in 1919 kort voor de terugkeer naar Brugge te huwen.

FAMILIE

Waarover binnen de familie niet zoveel gepraat werd was de impact van die oorlog op de families van René en Marie. De familie van René bleef in Brugge waar ze moest zien te overleven onder de zware Duitse bezetting in de stad. Vijf van René's broers werden opgeroepen of gingen op de vlucht naar Frankrijk waar ze alsnog deel gingen uitmaken van Belgische legereenheden. De familie van Marie vluchtte uit Lier en kwam in Nederland terecht. Eén van Marie's broers kwam als weggevoerde in Duitsland terecht. Een andere werd opgeroepen en de overige twee waren te jong toen de oorlog uitbrak maar gingen later het Belgisch leger nog verwoegen. De dood was echter mild en enkel Petrus Cuylen kwam om ten gevolge van oorlogsverwondingen.

In 2018 werd de mama van mijn neef Philip Vermoortel opgenomen in het WZC De Zeventoentjes in Assebroek. In haar woning vond Philip dozen met foto's, negatieven en documenten over de familie. Hij ging die bestuderen wat uitmondde in een publicatie. Zo kreeg elk familielid vanaf half november 2018 gedurende een paar maanden in het weekend een digitale versie van Vergeten Verhalen, een kroniek van de families De Clerck – Cuylen en aanverwanten voor, tijdens en na de Eerste Wereldoorlog.

SERENE HERDENKING

Alhoewel Petrus binnen de familie Cuylen na zijn dood in ere werd gehouden was er voor zover bekend nooit een herdenking aan zijn gedenksteen op de Belgische militaire begraafplaats in De Panne maar daar zouden we iets aan doen. Aanvankelijk zou deze herdenking in de familiekring worden georganiseerd maar omdat er op 20 oktober 2019 nog een andere herdenking door de VIFF in Nieuwpoort was gepland werd de herdenking in De Panne mee betrokken in een dagprogramma.

Het werd een serene herdenking. Na de verwelcoming door Gilbert Ossieur bracht ondergetekende een kort relaas over de persoon van Petrus Cuylen. Bloemen werden neergelegd aan de gedenksteen van Petrus door de VIFF en door de familieleden Agnes, Dominique en Paul Cuylen. Tussendoor las neef Philip Vermoortel nog twee gedichten, IN ADINKERKE (salutovanie – een saluut) voor van Jos Stroobants, eveneens een familielid.

René De Clerck
kleinzoon van René De Clerck en Anna Cuylen

De Remembrance voor Pieter Cuylen in De Panne — Het graf van Pieter Cuylen
Agnes Cuylen legt bloemen neer aan het graf van haar gesneuveld familielid

GELEGENHEIDSGEDICHTEN

DE ZWARTE ONZIN VAN JE DOOD

Tijdens de herdenking van Petrus Cuylen werden twee gedichten van Jos Stroobants gebracht door Philip Vermoortel. De gedichten schreef Jos vorig jaar in opdracht van de toenmalige Slovaakse ambassadeur Stanislav Vallo en sloten aan bij de jaarlijkse herdenking van de Slovaakse slachtoffers in WO I op de begraafplaats in De Panne. Het eerste werd bij de plechtigheid in drie talen voorgelezen: in het Nederlands, het Frans en het Slovaaks. De gedichten doen evenzeer recht aan alle andere soldaten die het leven lieten. De gedichten maken deel uit van een dichtbundel die volgend jaar wordt uitgegeven. Dus kunnen we hier spreken van een primeur. Jos gaf de schriftelijke toestemming om deze gedichten te publiceren.

JOS

Jos Stroobants (°1948) is de kleinzoon van Augustus Cuylen, broer van Petrus en rasechte Leuenaar. Hij doorstond een – overigens vaak boeiende – opleiding in sociologie en wijsbegeerte aan KU Leuven. Na enkele jaren in het vormingswerk, was hij vele jaren aan deze universiteit verbonden, maar hij leefde vooral op in poëzie en muziek. Hij publiceerde twaalf dichtbundels en werd in het Vlaamse koorleven vooral bekend als tekstschrijver voor ondertussen een tiental Vlaamse koorcomponisten met Kurt Bikkembergs op kop.

Als theatermaker werd hij in 1985 op het eerste theaterfestival in Kluisbergen bekroond met het Georges Dewaele-juweel voor de Belgische première van Henry II van Willem Jan Otten door Toneel Heverlee, een theatergroep waaraan hij vast verbonden is. Hij werd met diezelfde groep genomineerd voor een van de drie beste Leuvense voorstellingen van 2008-2009 met de première van het door hem geschreven stuk Federico, van en naar Federico Garcia Lorca.

Hij is muzikadviseur en concert-inleider voor onder meer het Leuven Cultuurcentrum 30CC en het instrumentaal ensemble Piacevole. Onder zijn artistiek directeurschap van het koor

Camerata Aetas Nova, dat onder de leiding staat van Dieter Staelens, werd de Camerata bekroond met de titel “Koor van het Jaar 2008-2009” in het kader van de wedstrijd die georganiseerd werd door Koor&Stem en Canvas. Daarnaast is hij ook actief in liturgische kringen, onder meer als organist, dirigent en predikant in de Leuvense Universitaire Parochie.

PHILIP

Philip Vermoortel (°1955 Brugge) promoveerde in 1991 aan de KU Leuven tot doctor in de Letteren en de Wijsbegeerte op een proefschrift over de parabel bij Multatuli. Hij was onder meer redactiesecretaris van Dietsche Warande & Belfort, redacteur van Over Multatuli en hoofdredacteur van het Mededelingenblad van de Leuvense Germanistenvereniging. Op dit ogenblik is hij honorair bestuurslid van het Multatuli Genootschap en lid van de Maatschappij voor Letterkunde te Leiden.

Als hoogleraar aan de KU Leuven doceerde hij Nederlandse en Europese letterkunde, Schriftelijk rapporteren en Presenteren. Hij vertaalde, regisseerde en produceerde met de studenten van de KU Leuven Campus Brussel tien theateervoorstellingen met werk van onder meer De Ghelderode, Gogol, Goldoni, Ionesco, Lope De Vega, Molière en Pirandello. Hij publiceerde zo'n 150 boeken en artikels en gaf honderden voordrachten over hoofdzakelijk 19de-eeuwse literatuur, in het bijzonder over Multatuli. Zijn werk werd meermaals bekroond. Op 1 oktober 2016 ging hij met emeritaat. Philip componeerde intussen ook een aantal muziekstukken die op 23 november jongstleden voor het eerst werden uitgevoerd in het Irish College in Leuven door pianist Tom Hermans, cellist Luc Tooten en operazangeres Anneke Luyten. Ik mocht deelgenoot zijn van deze voorstelling waar er ook voor het eerst een ontmoeting was met Jos Stroobants.

René De Clerck,

Filip Vermoortel leest gedichten voor van Jos Stroobants

IN ADINKERKE

(salutovanie – een saluut)

I.

Lente, en een wind met geur van zee en zand, maar reeds was dood in mij nog vóór ik naar je toekwam om hier jou, soldaat (wat ik nooit wilde zijn), te vinden: jij, een krijgsman die mij mogelijk maakte door de zwarte onzin van jouw dood. Hier in dit lage land en onder lage grijze luchten liep je, jong en wild, voor mij jezelf te pletter.

(Zag je nog je vrienden vallen in de modder?)
(Hoorde je de liefste stikken in de gaswolk?)
(Riep nog iemand radeloos van ver jouw naam?)

Gisteren leek je mij in schijn én wezen tastbaar. Ben je hier dan nu nog enkel schaduw? Zijn je dromen dan voorgoed met jou in treurigheid en mist begraven? Nam je zo de mijne mee? Ik kén jou toch: je hebt een naam, hebt duizend namen. Niets is vlakker in dit vlakke land dan deze akker. Sta naast mij, rechtop: jij bent mijn broeder.

II.

En ik reisde naar je toe. Opnieuw. Je was er niet, maar zeer aanwezig wél. Hardhandig haast zweeg je mij dood. Zodat ik dicht zou zijn in al die verte die van jou was? Jij in al dat zwijgen een oeroude vruchtbaarheid? Ik had je nodig, broer, op deze zomerdag van lage, zon-door-schenen nevels, en vermoedens van een verte.

(Klinkt nog steeds de verre vloek van de kanonnen?)
(Weet je nog het laatst jou toegezongen troostwoord?)
(Hier mijn hand: dit lied slechts; hoor mij naar je komen...)

Mist hoort bij dit land als adem. En als bloed dat wild en luidkeels woedt, is hier gedachtenis: als zin in mij (mijn onverwachte ik die niet in zwijgen wil vergaan). Ik wil jou, lieflijk, nog verder dragen door die mist, het stille, trage water over, terwijl vals klaroenen schallen. Aard in mij voorgoed: een oorverdovend zingen.

jos stroobants
voorjaar 2018

Ook op 20 oktober 2019: herdenking van 'gefusilleerde' Pieter Gielen in Nieuwpoort 'FUSILLÉ POUR L' EXEMPLE'

Pieter Alfons Gielen en Henri Louis De Vos zijn twee van de 11 Belgische militairen die tijdens de Eerste Wereldoorlog werden gefusilleerd omwille van insubordinatie (ongehoorzaamheid) of desertie in "het aanschijn van de vijand".

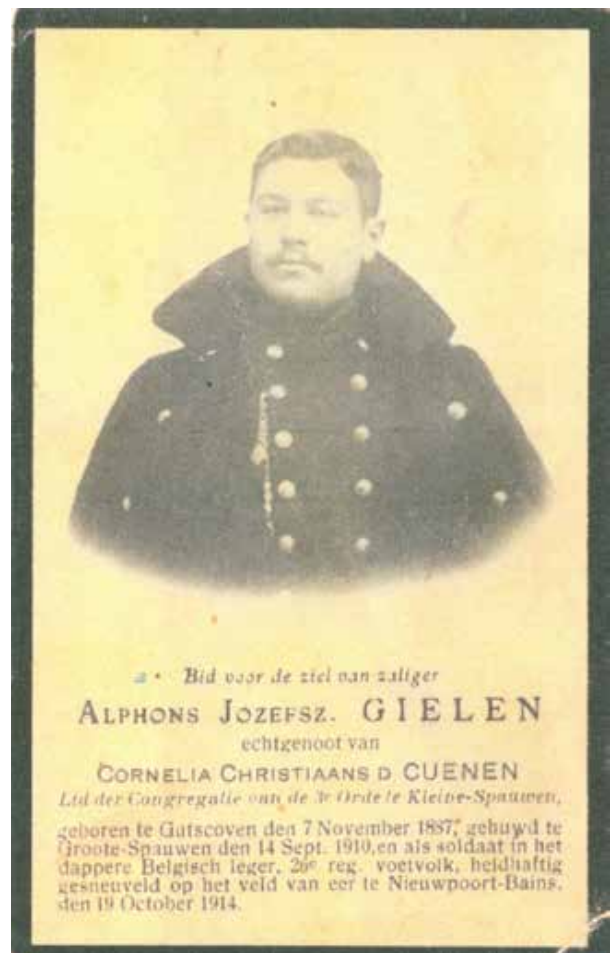
Ze hadden in Nieuwpoort hun post verlaten om eten te zoeken en hun soldatenplunje en geweer geruimd voor burgerkleren om ongestoord te kunnen rondneuzen. Twaalf uur later meldden ze zich terug bij hun eenheid. Majoor Leopold Lefèvre, dienstdoend commandant van het 6de Linie, bracht de krijgsauditeur van de 2de LA op de hoogte. Na het eerste verhoor betoonde de krijgsauditeur nog enige clementie, maar majoor Lefèvre drong aan en beide mannen werden in beschuldiging gesteld voor het verlaten van hun post en voor het niet kunnen terugbrengen van hun soldatenjas, onderdeel van hun uitrusting. De krijgsraad, samengekomen op 19 oktober 1914 in Wulpen, veroordeelde hen ter dood. 's Anderendaags werden beiden geëxecuteerd en ergens in de buurt begraven. Hun graven werden nooit teruggevonden.

TRAGISCH LOT

Ruim vóór de eeuwherdenking vroegen enkele nabestaanden aan ons land in het kader van de eeuwherdenking of deze ter dood veroordeelden eveneens als slachtoffers van de oorlog konden worden erkend. Dit was geen vraag naar schuld of onschuld, noch naar gratie, maar gewoon een hoop op enig teken van erkenning van de schande die al bijna honderd jaar op de nagedachtenis van hun familielid en zo ook op hen rust. In de aanbeveling die een wetenschappelijke commissie na een studie over de rechtspraak in het Belgisch leger tijdens de Eerste Wereldoorlog publiceerde in februari van 2019, staat o.a. te lezen: "deze 11 mannen werden verzwolgen door de extreme omstandigheden van de oorlog en hebben een tragisch lot gekend dat er uiteindelijk het gevolg van was. Daarom is het Wetenschappelijk Comité van mening dat deze mannen deel zouden kunnen uitmaken van het collectieve geheugen."

Op 20 oktober 2019 wijdde VIFF een Remembrance aan Pieter Gielen¹ en eigenlijk ook aan zijn lotgenoten, die omwille van gelijkaardige redenen werden gefusilleerd.

De toespraak van Piet Chielens geeft een treffend beeld van de problematiek. We geven ze integraal weer:

'ANGSTMANAGEMENT'

"De misdrijven die Pieter Alfons Gielen en Henri Louis De Vos op 15 oktober 1914 hebben begaan waren klein. Dat vond zelfs de krijgsauditeur van hun legerafdeling. Hij zond hen terug met een vaderlijke aanmaning om in de komende strijd beter hun best te doen. Belachelijk kleine misdaden waren het, die niemand trouwens betwistte of nu betwist, zij zelf al helemaal niet. Ze gaven zich berouwwol aan na, ocharme, 12 uur afwezigheid, waarmee ze niemand in gevaar hadden gebracht.

Waarom kregen ze dan toch de doodstraf en werd die terstond uitgevoerd?

Het antwoord op die vraag is niet juridisch, de gevolgen van hun daad klopten volgens de letter van de wet wel, maar louter militair. Een eenheid in nood wil alle middelen aanwenden om weer greep op de situatie te krijgen. In het denken van die tijd kon het stellen van een voorbeeld daarbij zeker helpen. Angstmanagement zou men dat vandaag noemen. En ook dat willen we nog begrijpen, in het licht van dát moment. Het 6de Linieregiment telde in de eerste 14 dagen van oktober 185 dodelijke slachtoffers, de meesten van hen kregen nooit een bekend graf, en daarnaast een veelvoud van 185 aan gewonden – waaronder ook de bevelhebber.

Diens plaatsvervanger, majoor Lefèvre, wilde koste wat kost een voorbeeld stellen, om te tonen hoe flink zijn eenheid (en dus hijzelf) nog was.

ERKENNING

Gelijkaardige dramatische oorlogsomstandigheden omringen ook de executies van acht andere Belgische soldaten. Ik noem ze even bij naam:

Honoré Doyen (Longueville) {niet behandeld in de juridische studie; rehabilitatie in 1926}

Jean Raes (St-Jans-Molenbeek)

Alphonse Verdict (St-Amandsberg)

Elie-Jean De Leeuw (Brussel),

Leopold Noël (Kanne)

Victor-François Remy (Farciennes)

Paul / Jean Vandenbosch (Brussel)

Henri Reyns (Daknam)

Toen in 2013 familieleden en sympathisanten van minstens drie van deze geëxecuteerden om een gebaar aan de Belgische regering vroegen, een gebaar van erkenning dat ze net als alle anderen slachtoffer waren van deze oorlog - en hun families in de nagedachtenis met hen - besloot men een militaire jurist te belasten met een omstandig onderzoek naar de rechtsgeldigheid van de krijgsraden en vonnissen. Dat had niemand gevraagd, iedereen legde zich bij die vonnissen neer. Honderd jaar later, en vandaag zelfs 105 jaar later, gaat het niet over oordelen of veroordelen, maar over begrijpen, van daden, van contexten, en van de herinnering daaraan over een periode van honderd jaar. Herinneren betekent de juiste lessen uit het verleden willen doorgeven aan de toekomst. Honderd jaar lang waren deze geëxecuteerden die geen moordenaars waren – de drie gevallen van executie na een proces voor doodslag vallen hier buiten – slachtoffer van de militaire manier om angst te bedwingen. Honderd jaar lang waren zij kinderen van de rekening, en hun families met hen. Daar moest een einde aan komen. Dat meenden zij (en wij met hen) zes jaar geleden.

—
1 Wie meer wil weten over de omstandigheden die leidden tot de executie van Pieter Gielen kan de reeks '100 jaar eerste Wereldoorlog' van VRT-NWS raadplegen, meer bepaald het artikel 'Geef eerherstel aan onze 'deserteurs' van de Eerste Wereldoorlog' van journalist Hans Bontinck: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2018/11/09/opinie-hand-boninck-deserteurs-woi/>

GEREHABILITEERD

Wat de Belgische regering liet doen was militaire rechtskundigen onder elkaar laten afwegen wat nu al dan niet een aanvaardbare afwijking was op de jurisdictie, gezien de moeilijke oorlogsomstandigheden. Jarenlang had daarin de visie van Jacques Maes, emeritus eerste advocaat-generaal bij het Militair Gerechtshof en emeritus docent bij de Koninklijke Militaire School, gegolden. Na het rapport van februari 2019 geldt nu de visie van dr. Stanislas Horvat, de huidige docent Militair Recht van de KMS. Wellicht was deze juridische kwestie nuttig voor de interne militaire jurisdictie. Als antwoord voor de families en sympathisanten kon ze niet dienen. Als antwoord voor de samenleving is ze onvoldoende. Daarom werd – het lijkt bijna terloops, er is alvast minder papier voor nodig geweest – ook volgend gegeven vermeld: door de Amnestiewet van 3 januari 1940 werden de 11 gefusilleerden reeds gerehabiliteerd. Enige bijkomende actie was dus niet nodig.

Indien deze wet tot de parate kennis had behoord, en bijv. de consequenties ervan destijds aan de betrokken families waren meegedeeld..., dan was er wellicht geen nood geweest aan al het geijver van de voorbije jaren, om alsnog enig begrip te krijgen.

Waarom behoorde en behoort dit niet tot de parate kennis? Waarom pakt de regering nú nog niet uit met een degelijke toelichting: iets in de aard van: “Excuses zijn niet nodig, want er zijn geen fouten gemaakt. Maar herhalen dat er al 79 jaar amnestie is verleend, is wel nodig, want niemand blijkt dat te weten...”

Ik zou deze herdenking vandaag dan ook nadrukkelijk in dat kader willen zien. We kunnen niet in de plaats van de regering spreken, maar we kunnen wel het onze bijdragen om hierover duidelijkheid te scheppen: Pieter Alfons Gielen, Henri Louis De Vos en de acht voor desertie of insubordinatie

geëxecuteerde Belgische soldaten zijn gerehabiliteerd! In dat verkondigen voelen we ons gesteund door de aanbeveling van het Wetenschappelijk Comité. In hun schrijven van februari 2019 staat wat alvast de familie Gielen altijd heeft gevraagd: “deze 11 mannen werden verzwolgen door de extreme omstandigheden van de oorlog en hebben een tragisch lot gekend dat er uiteindelijk het gevolg van was. Daarom is het Wetenschappelijk Comité van mening dat deze mannen deel zouden kunnen uitmaken van het collectieve geheugen.” Daarover gaat herdenken, dat wat we moeten onthouden uit al dat leed, om het voortaan zo goed mogelijk te kunnen voorkomen. Ik vrees, tenzij ik me zou vergissen en dat de families intussen deze week een officieel schrijven zouden hebben ontvangen, dat we daar helaas moeten aan toevoegen: het gaat over 105 (of toch minstens 79) jaar negeren van de gevoelens van families die achterbleven met de schande, wellicht niet in het minst omwille van een officieel stilzwijgen dat nog altijd als een vorm van misprijzen kan worden begrepen.

Een samenleving die van misprijzen een gewoonte maakt, of nog erger: politieke strategie, berokkent onnoembare schade aan het vertrouwen van haar burgers. Ook dat leert de geschiedenis.

Het is daarom verheugend hier vandaag lokale mandatarissen, van de stad Nieuwpoort en de stad Bilzen, te mogen begroeten, die – ook, én al jaren! - zelf gevolg hebben gegeven aan de vragen van hun burgers.”

Piet Chielens

Remembrance in het Genthof voor Eugenie en Maria Vanassche en vijf van hun kinderen

IEPERSE BURGERSLACHTOFFERS ZIJN NIET VERGETEN

Burgerslachtoffers. Vaak is het een wat vergeten groep. Hun nagedachtenis is soms wat weggeduwd achter militaire herdenkingen en officiële verjaardagen. Zij zijn eigenlijk 'vergissingen', niet bedoeld om te sterven in een oorlog. Daar zijn toch legers voor! Hun dood is dikwijls het gevolg van het noodlot: als een obus valt waren zij op het verkeerde moment op de verkeerde plaats. En dan maakt het noodlot geen onderscheid: ook vrouwen en kinderen vallen in een oorlog. En juist dat maakt het allemaal nog schrijnender. Naar aanleiding van het ALDA-project (zie verder) werden op 3 december 2019 twee plaatsen in het Ieperse stadscentrum bezocht waar in de laatste maanden van 1914 een

grote ravage werd aangericht. Met onschuldige burgerslachtoffers als resultaat.

EUGENIE EN MARIA

Twee gebeurtenissen werden herdacht, waarbij twee zussen, Eugenie en Maria Vanassche, de dood vonden, de ene op 13 november 1914, de andere op 3 december 1914.

Eugenie en Maria Vanassche werden allebei in Ieper geboren. Eugenie (°1868) was het oudste meisje in een gezin met zeven kinderen, Maria (°1877) was de jongste. Eugenie Vanassche huwde in 1895 met Ieperling Achilles Coutrez (°1858), een

Vooraan: Hotel de Gand beschadigd na de oorlog. Foto Antony 21 juni 1919 © IFFM

Het gezin Coutrez in Nontron »

Eugenie Vanassche en 5 van haar kinderen

succesvol timmerman. Toen de oorlog uitbrak, woonden zij samen met hun zeven kinderen Adrienne (°1896), Remi (°1898), Julia (1899°), Gerard (°1902), Maria (°1905), Antoinette (°1906), en Octave (°1908) in D'hondtstraat 66, schuin tegenover de Sint-Aloysiuschool.

13 NOVEMBER 1914, D'HONDSTRAAT 65

Op 13 November 1914 om 19u30 's avonds doodde een inslaande obus 7 burgers in de Sint Aloysiuschool (nu Oculus), D'Hondtstraat 65 waaronder Eugenie Vanassche en drie van haar kinderen. Op die noodlottige avond van 13 november 1914 schuilden een 50-tal mensen in de school. Om 19u30 doodde een inslaande granaat er op slag 7 mensen waaronder Eugenie Vanassche en 3 van haar kinderen Remi, Gerard en Antoinette. Nadine Coutrez, de kleindochter van Achilles, getuigde dat haar grootvader dit bloedbad overleefde omdat hij als brandweerman elders in de stad aan het werk was. Haar vader Octave toen een jongetje van 6 jaar overleefde de klap omdat hij onder zijn moeder lag. In het dagboek van Deken Delaere lezen we: *'Het bombardement stopt niet. Op 13 november rond 7.30 uur 's avonds in de Sint-Aloysiuschool doodde een bom zeven mensen die onderdak hadden gezocht in de gewelfde speelkamer: Achilles' vrouw Eugenie en drie kinderen, Charles Vereecke en twee andere*

kinderen; enkele gewonden; bij één van hen Léonie Degraeve was men gedwongen haar been te amputeren. 's Nachts horen we altijd het sinistere gefluit van de obussen die ons zoeken.' Achilles Coutrez vluchtte met zijn vier kinderen naar Nontron in de Dordogne (Fr) waar ze onderdak vonden in de Rue de Périgueux. De meisjes werden tewerkgesteld in het Chateau de la Valouze bij La Roche-Chalais. Op 8 oktober 1918 sloeg het noodlot opnieuw toe. De oudste dochter Adrienne stierf waarschijnlijk aan typhus. Achilles Coutrez keerde pas veel later met zijn drie kinderen naar leper terug. Ze bouwden het ouderlijke huis terug op en openden een drogisterij *A l'Alimentation A. Coutrez* die uitgebaat werd door zijn dochters Julia en Maria

3 DECEMBER 1914, D'HONDSTRAAT 21

Maria Vanassche en twee van haar jonge kinderen Evrard en Antonia stierven op 3 december 1914 om 9u 's morgens in de keuken van het huis van Dr. Dieryck ten gevolge van een granaatslag. Dokter Isidore Dieryck werd geboren in Voormezele op 3 april 1868. Samen met zijn echtgenote Albertine Couttenier en hun vier kinderen woonden zij in het prachtige pand het Genthof in D'Hondtstraat 21. Dokter Dieryck was verbonden aan het psychiatrisch Heilig Hartinstituut en engageerde zich vanaf de eerste beschietingen

Jules Laseure en Maria Vanassche op hun trouwdag

Gewonden in het Heilig Hart Instituut

in oktober 1914 om de gewonden op te vangen en te verzorgen. Op 13 november 1914 vertrok Isidore Dieryck samen met enkele zusters en de geesteszieke patiënten van het Heilig Hartinstituut naar Frankrijk waar ze een onderkomen vonden in het hospitaal Perray Vacluse onder Parijs. Na de oorlog kwam hij niet meer terug naar Ieper en overleed op 5 mei 1948 in Koksijde. Vanaf half november 1914 stond het grote huis van Dr Dieryck dus leeg en blijkbaar had het gezin van Jules Laseure en Maria Vanassche er hun intrek genomen. Maria huwde in 1903 met hoefsmid Jules Laseure (°1874) die afkomstig was van Roesbrugge. Ze woonden in de Korte Torhoutstraat 45 en al in 1904 werd hun eerste kindje Rachel geboren. Daarna volgden Evrard (1905), Arsène (1907), André (1909), Antonia (1910) en Daniël (1913). Daniël overleed twee maanden na de geboorte. Was hun huis in de Korte Torhoustraat al vernietigd? Kenden zij Dokter Dieryck via Eugenie, de zus van Maria? Zij woonde voor die noodlottige 13de November met haar gezin een eindje verder in de straat. We laten de bevoorrechte getuigen Zuster Margriet-Marie en Deken Delaere aan het woord. Zij getuigen over het bombardement van 3 december 1914, 105 jaar geleden.

DE GETUIGEN

Zuster Margriet-Marie schrijft:

'Omstreeks 9u begint het granaten te regenen. Sinds 25 November zijn op de stad geen granaten meer gevallen. Na het middagmaal krijgen we een behoorlijk aantal zware kalibers te verwerken. Omstreeks 14u explodeert een granaat op de keuken van Dr Dieryck. Vrouw Laseure, twee van haar kinderen en een oude vrouw komen om het leven. Wat een geluk dat de Quakers ons zo snel hulp kunnen bieden. Zij brengen drie gewonden naar het ziekenhuis terwijl wij de doden afleggen.'

En dit is het relaas van deken Delaere:

'Op 3 december vanaf 9 uur 's morgens regent het schrapnels en kleine obussen; er zijn verschillende slachtoffers. Zo valt er een bom op de achterkeuken van Dokter Dieryck en richt er een bloedbad aan. Alle artsen hebben de stad verlaten, behalve Dr. Van Robaeyns, wiens onverschrokken toewijding de hoogste lof verdient. Gelukkig zijn de Engelse vrijwillige artsen zeer actief. De vrouw Laseure-Vanassche stierf daar met twee van haar kinderen. De drie andere kinderen werden hier binnengebracht. De kinderen doen niets anders dan wenen en vragen altijd achter hun moeder. Sinds de bomaanslag zijn al twaalf mensen van de familie Vanassche betrokken geweest bij bominslagen. Soms lijkt het erop dat de vijand in zijn woedende razernij en niet in staat om door te breken,

alles wil afbreken, alles afslachten, dus gooit hij dodelijke granaten, zolang hij kan. ‘

AAN TAFEL

Volgens de kleinkinderen Renée en Ignace Laseure sloeg de granaat in terwijl het gezin aan tafel zat en viel die midden op de keukentafel. Maria en twee van haar kinderen Evrard en Antonia, zaten aan de getroffen kant en werden op slag gedood. André, de jongste en de vader van Renée en Ignace was gewond aan het hoofd. Ook de twee andere kinderen Rachel en Arsène werden door de Friends Ambulance Unit gewond afgevoerd naar het Heilig Hart Instituut voor verzorging. Maria werd in een doek gewikkeld en in volle grond begraven. Na de oorlog werd ze ontgraven en gekist. Jules Laseure vertrok enkele weken later met zijn drie kinderen naar Poperinge en bleef daar de hele oorlog en de rest van zijn leven. Hij bleef weduwnaar tot aan zijn dood in 1944. Rachel, de oudste stond in voor de opvoeding van de twee jongste. Na de oorlog bouwden Rachel en Arsène hun leven uit in Poperinge. André, de jongste, huwde met Maria Werquin en verhuisde naar een boerderij in Proven. Ze kregen negen kinderen. Renée woont nog altijd in het ouderlijke huis en bezorgde ons de prachtige trouwfoto van haar grootouders. Zij en haar broer Ignace legden een getuigenis af over de verschrikkelijke gebeurtenissen van

3 december 1914 waar hun vader ternauwernood aan de dood ontsnapte.

Annick Vandenbilcke

leper en het In Flanders Fields Museum waren op 3 december 2019 gastheer voor de geslaagde conferentie Geïntegreerd Erfgoedbeheer als motor voor plattelandsontwikkeling (Integrated heritage management as a driver for rural development), een initiatief van de Europese organisatie ALDA (European Association for Local Democracy). De Vrienden van het Museum namen het initiatief om de dag met een remembrance voor de leperse burgerslachtoffers Eugénie en Maria Vanassche en 5 van hun kinderen, af te sluiten. Grote dank aan de heer en mevrouw Talpe-Dewitte voor het openstellen van hun huis (D'Hondtstraat 21).

De Remembrance van 3 december 2019, precies 105 jaar na het bombardement op het Genthof. — Op de Remembrance legden de kleinkinderen van Eugénie Vanassche, Nadine en Anette Coutrez en de kleinzoon van Maria Vanassche, Ignace Laseure, samen bloemen neer op de plaats waar de granaat insloeg

O N T R O E R P A R C O U R S

OP EIGEN VLEUGELS VLIEGEN

Eugene Bullard, of wederwaardigheden
van een gekleurde medemens en oorlogsvlieger

In de onsterfelijke Parijse Brasserie La Coupole zaten in de lente van 1916 drie Amerikaanse soldaten van het Franse Vreemdelingenlegioen hun medelijden in de alcohol te verdrinken in gezelschap van een vierde musketier die na een shrapnelwonde eindelijk aan de beterhand was. De blanke gozer uit Mississippi, Jeff Dickson polste Eugene Bullard, zijn gewonde zwarte wapenbroeder uit Georgia, gewis wetend dat 'Gene, 'k neem aan dat ze je voor de infanterie nou wel te lam gaan vinde', toch?'. Bullards antwoord deed rondom de tafel de wenkbrauwen fronsen: 'Wel, dan moet ik toch maar mooi naar de Luchtmacht toe.' 'Luchtmacht? Kluchtmacht zal je bedoele,' viel Dickson hem in de rede, 'jij weet dekselse goed genoeg dat ze geen negers in 't vliegweze' moete.' 'tuurlijk,' viel Bullard in. 'En dat's nou nét

waarom ik erbij wil. Er moet een keer de eerste zijn. En ik geef het je op een blaadje: ik zal die eerste zwarte piloot zijn.' Om kort te gaan: de vriendschappelijke woordenstrijd werd beslecht met een weddenschap voor een slordige \$2 000. Hoe dat uitdraaide? Bullard zou zijn gram halen, de eerste zwarte Amerikaanse vliegbrevethouder worden, en de poen binnenrijven.

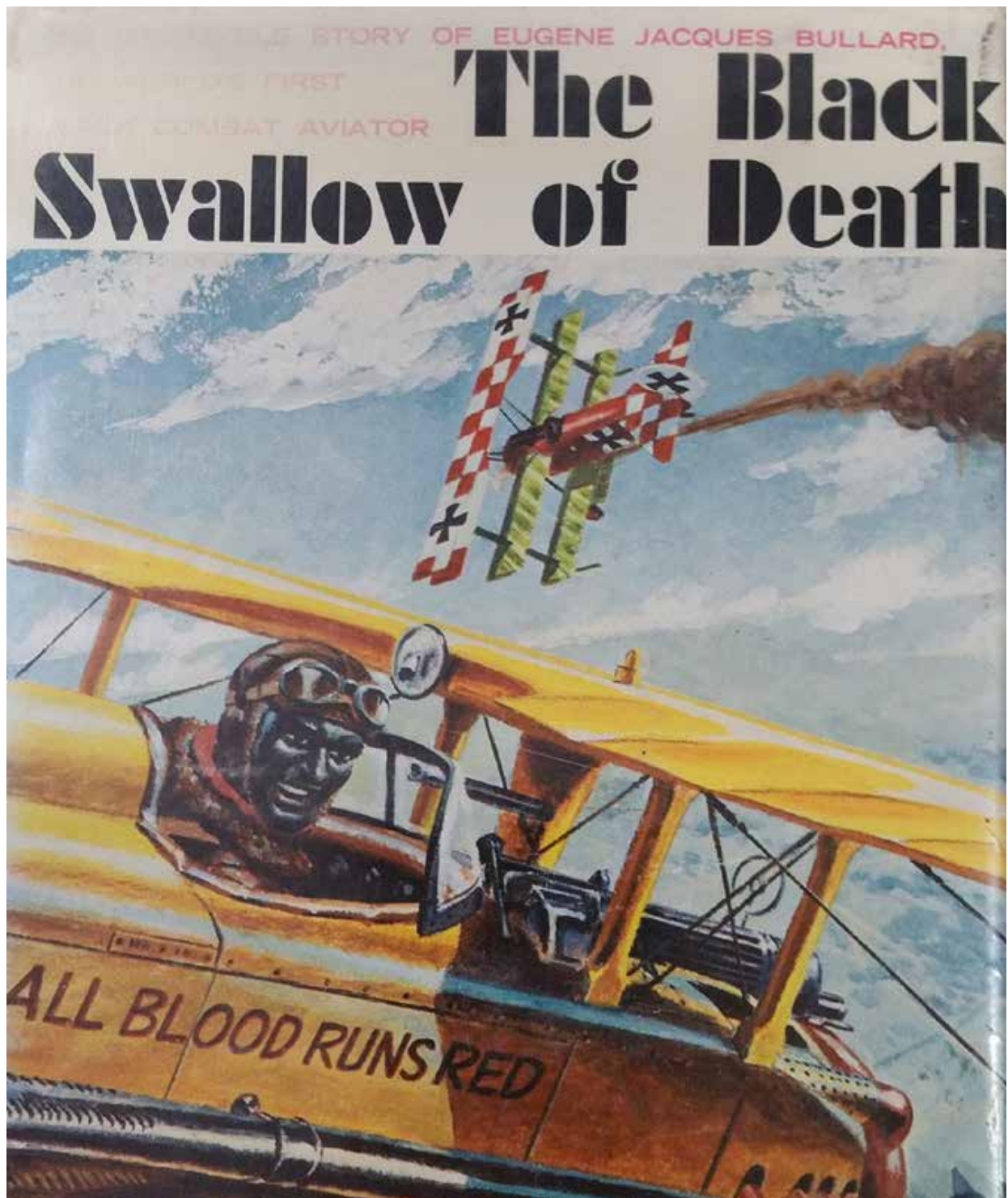
*'I loved everybody and thought
everybody loved me'*

(Eugene Bullard)

Eugene Bullard in uniform

'All blood runs red', een sneer voor wie zich aan racisme bezondigt

'DREAMING OF A PLACE WHERE WHITE PEOPLE WOULD TREAT COLORED PEOPLE LIKE EQUALS'

Toen zwarte piloten in 1916 nog witte merels waren, was het wegwuiven van uitdagingen en overwinnen van obstakels voor Eugene Jacques Bullard kennelijk een eitje. Geboren op 9 oktober 1894 was hij het 'kakkernestje' uit een gezin van tien waarvan drie kinderen in het kraambed bleven. Vader Octave Bullard was de zoon van een zwarte slaaf. Zijn moeder, een Creek indiaanse, stierf toen hij zes was. Opgroeien in Columbus, Georgia, werd geen pretje; de zuidelijke arrogantie werd je dagelijks in de maag gesplitst; niettemin liet jonge Eugene zich door zijn vader inspireren toen die hem verhalen vertelde over dat verre land waar een man zijn sociale verwachtingen niet gedwarsboemd hoefde te zien vanwege zijn lichaamskleur. Frankrijk lonkte.

In 1904 was Gene vastbesloten de sociale (onder)druk(king) niet over zijn kant te laten gaan en in Frankrijk voet aan wal te zetten om daar een nieuw leven aan te vatten. Maar hoe dat diende aangepakt? De odyssee van de toen tienjarige (!) Gene, die zich in zijn biografie omschreef als 'as trusting as a chickadee and as friendly' (betrouwbaar als een badeendje en net zo vriendelijk, CS) startte toen hij stiekem een cargoschip binnenglipte, en betrapt en aan de wal gedumpte werd in het Schotse Aberdeen. Nadat hij met tal van luizenbaantjes zijn kostje bijeen spaarde, werd hij, 16 toen, in Liverpool pluimgewichtbokser en een jaar later lichtgewichtkampioen. Bullard zou later schrijven dat hij binnen het etmaal herboren was in een nieuwe wereld en wederom 'began to love everyone'.

EEN BAANTJESJAGER MET EEN MISSIE

Met een successie van 42 jobjes – straatartiest, havenarbeider, doelwit voor een pretparkspel, helper aan een viskar - op zijn actief zag Bullard zijn kinderdroom in vervulling gaan toen hij op 28 november 1913 in Parijs aanbeldde. Een luttel jaar nadien verklaarde het notoire Duitsland Frankrijk de oorlog op 3 augustus, en de daaropvolgende dagen vielen zijn legermachten stormenderhand Frankrijk en de neutrale dwergstaat België aan. Bullard, nog steeds Amerikaans staatsburger, maakte zich op om het land waar hij gelijkberechtiging zocht en vond, niet in de steek te laten en maakte op 19 oktober zijn opwachting bij het Vreemdelingenlegioen. Met dank dacht de man aan Frankrijk terug, waar de democratie naar zijn zeggen gunstig op de

geesten van zwarte en blanke Amerikanen inwerkte en 'helped us to act like brothers as near as possible.' (Bullard, All Blood Runs Red).

Als zandhaas bij het 3de Régiment de Marche, later het 170ste Régiment de Ligne, streed hij binnen het roemruchte Franse Vreemdelingenlegioen dermate voortreffelijk mee in de campagnes van de Champagne en Verdun, dat het hem bovenop het Croix de Guerre met Ster in één asem de Médaille Militaire opleverde bovendien. Hij raakte drie keer gewond, de laatste maal, op 5 maart 1916, te zwaar toegenakeld om nog voor verdere infanteriedienst in aanmerking te komen. Bullard, die met de hooggestemde gedachte speelde als vliegenier zijn rentree in de strijd te maken, pepete zijn ambitie op tijdens een vriendschappelijke weddenschap in de Café Coupole...

Hij nam een stuk of wat invloedrijke makkers in de arm en werd aldaar als mitrailleur door de Franse Aéronautique Militaire verwelkomd. Hij vatte zijn opleiding aan in Cazaux op 6 oktober, ontmoette evenwel zijn medelegionair Edmond Charles Clinton Genet, die het inmiddels tot piloot had gebracht en ving zelf een mitrailleuropleiding aan. Genet deed bij Bullard een boekje open over het Lafayette Flying Corps (LFC), een organisatie die gretig naar Amerikaanse vrijwilligers voor de Franse eskadrons uitkeek, en bracht hem op de hoogte van Helen Vanderbilts fonds, waaruit de piloten maandelijks 50 francs (toen pakweg \$30) mochten putten. (Op dat moment beliep Bullards Legioengage een schraperige 30 cent maandelijks.) Geruggensteund door Genet trad Bullard op 15 november tot het LFC toe, vroeg een vliegeniersopleiding aan en meldde zich twee weken later op de vliegeniersschool van Tours.

In zijn ogen waren de aftandse vliegtuigen waar hij in Tours mee vloog des cages à poules (kippenkooien). Zijn opleiding ving aan met de grondbewegingen van een Blériot XI met ingekorte vleugels onder de knie te krijgen, die officieel als een rouleur bekendstond maar in de soldatenvolksmond als een pingouin gold. Drie dagen later ondernam Bullard een stuk of wat hop-oefeningen en korte vluchten in een Blériot en een Caudron G.3. Na een serpentinemanoeuvere en een spiraalbeweging van 2000 voet (60 m.) met afgezette motor - de 'point' was, als landingsplek een vooropgestelde plek te bereiken – kreeg Bullard op 29 juli 1917 zijn pilotenvleugels of brevet, het gegeerde Nr. 6259, in handen. 'By midnight every American in Paris knew that an American Negro by the name of Eugene Bullard, born in Georgia, had obtained a military

pilot's license.' Een mens zou zich om minder monter voelen. Zes weken verlof kreeg hij toegestaan, waarin Bullard in Parijs zijn drie makkers terugvond, ditmaal pronkend met zijn blauwe vliegenierstuniek met vleugels op de kraag. Jeff Dickson wist niet waar hij het had: 'Bullard-man, sorry dat ik aan jou mijn centen nu verlies, maar wát een lol dat de eerste zwarte oorlogspiloot uit Dixie - de overwegend zwarte, zuidelijke staten van de VS (CS) - komt!'

JIMMY, OF: HOE STERK IS DE EENZAME VLIAGER

Bullard hervatte nu een gevorderdenvliegopleiding in Châteauroux, aan boord van Caudron G.3's en G.4's dit keer. Grootmoedig zou hij evenwel zelf blijven erkennen nooit een supervliegenier te zijn en niet zonder problemen de tweemotorige G.4 naar zijn wensen te doen opereren. Vanuit Châteauroux werd hij richting Avord gesommeerd, waar hij de supervisie van de slaapkwartieren van ander vrijwillig Amerikaans vliegpersoneel als baantje in de maag gesplitst kreeg. Weken verstreken, en Bullard kon maar geen hoogte krijgen waarom piloten die achter hem kwamen wél naar het front toe konden terwijl hij voor grondopdrachten zo nodig met zijn schoenen in de klei moest blijven steken. Het was 6 april 1917, en de VS zag zich genoopt zich met de Geallieerde zaak te gaan bemoeien. Geen tien dagen later werd Bullards trouwe strijdmakker Edmond Genet, met een exclusief Amerikaanse vrijwilligersbemanning aan boord van het Escadrille Nr. 124 'Lafayette', door luchtdoelgeschut neergehaald, de eerste Amerikaanse gesneuvelde sinds zijn land zich officieel met de oorlogshandelingen was in gaan laten.

In de hoop op een officiersbevordering in de zich ontpoppende US Army Air Service meldde Bullard zich in Parijs voor een medische geschiktheidstest. De dokters meenden dat hoewel hij platvoeten en dikke amandelen had, hij anderzijds voor het vliegwezen geschikt kon bevonden worden; evenwel hoorde hij een tijdlang niets meer over de verhoopte transfer.

Het bleef aan Bullard vreten tot 20 augustus, toen hij onder orders stond zich te melden te Plessis Belleville, de laatste halte vóór inlijving bij een eenheid. Teruggekeerd van een oefenvlucht op zijn eerste dag daar viel zijn oog op verse orders, volgens welke hij zich diende te melden bij het Escadrille Nr. 93 in Bar-le-Duc, zo'n 60 kilometer achter het front van Verdun, waar hij als Legionair in de slag had gezeten.

Toen hij het nieuws oplas, moet Bullard opgemerkt hebben: 'Nu gaat het naar de hemel, de hel of de glorie.'

Hij schafte een resusaapje aan en werd met zijn dierlijke makker, ene Jimmy, druk omstuwd door de Franse makkers bij het eskadron. Na een week vlieg oefening werd Bullard door zijn commandant Jean Menard, bevelvoerder van de Groupe de Combat 15 (GC.15), waar het Nr. 93 deel van uitmaakte, gevraagd of hij 'er klaar voor was'. 'Niet te voortvarend, blij bij de formatie, bovenal: val niet aan en hou je steeds klaar om je in een fractie van een seconde te verdedigen', drukte Menard zijn kersverse adoptiefzoon nog terdege op het hart.

Nu was het bij de Fransen vaste prik om twee uur effectief te vliegen, waarna vier uur op de grond, tenzij een noodgeval zich voordeed. Op 8 september stond Bullard ingeroosterd voor twee patrouilles met gemengde groepen, gemend door kapitein Armand Pinsard van het Nr. 78. In het besef dat dit Bullards vuurdoop zou zijn, en opmerkend dat hij meer medailles maar minder vliegreuven had opgespaard dan alle anderen uit de groep vroeg Menard dat ze met z'n allen voor hem zouden duimen. Er volgde buldergelach toen hij ze nog op het hart drukte dat hij Jimmy dit avontuur maar liever niet als wees zag beëindigen. Bullard nam plaats in de cockpit, het aapje Jimmy in de onderste helft van zijn vliegpak verstopt. Er werd geklommen tot een hoogte van 6 000 voet en de patrouille vormde een V-formatie, Pinsard voorop. Bullard had zich alle do's-and-don'ts van het vlieggevecht in zijn oren geknoopt, volgde plichtmatig alle aanbevelingen op, maar de ochtendpatrouille zou voor het overige routineus verlopen.

PLOEGSPELER

Dan zou de namiddagpatrouille andere koek worden. De Fransen formeerden opnieuw op 6 000 voet toen ze vier Duitse bommenwerpers spotten, geëscorteerd door 16 gevechtsvliegtuigen. Nu duurden luchtconfrontaties, in die fase van de gevechtshandelingen, in de regel niet langer dan pakweg één, twee minuten. Alvorens onervaren vliegers hun posities hadden vastgelegd zat de tijd er alweer goed en wel op. Bullard bekende alles wat zich vóór hem bewoog de volle laag te hebben gegeven, en dat hij niet eens de tijd had gekregen om fatsoenlijk bang te zijn. De Fransen pakten uit met vier neergehaalde bombardementsvliegtuigen en twee van hun escortes. Bij de landing stelde Bullard vast dat twee van zijn makkers op het appèl ontbraken. Hij had 75 salvo's uit zijn mitrailleur geraffeld, en zijn mecaniciens trof zeven kogelgaten aan in de vliegtuigstaart.

In de twee daaropvolgende weken deed Bullard ervaring op en raakte hij van zijn schichtigheid af. Op 13 september werd hij verkast naar Spa.85, een buureskadron. Het was toen dat hij zijn Spad VII van een bloedend rood hart voorzag met een dolk door de flank, waarop de slogan 'Tout sang qui coule est rouge' ('Rood, als alle bloed dat vloeit').

Luchtgevechten waren in dat tijdsgewricht vrijwel dagelijkse kost. Tijdens een klopjacht op 7 november haalde Bullard finaal een tegenstander neer, toen hij zelf onder vuur werd genomen en achter het Franse front tot een noodlanding werd geroept, zijn vliegtuig met 96 gaten doorzeefd. Of hij zijn vijand, die diep in het Duitse achterland neerkwam, ook daadwerkelijk had afgemaakt, zou voorgoed in het ongewisse blijven.

Een paar dagen later raakte Bullard van zijn formatie afgezonderd toen hij zeven Pfalz D.III's spotte een kilometer of wat beneden hem. Hij vloog een wolk doorheen, posteerde zich achter de formatie, blikte even in de zon om een valstrik te spannen en dook. Terwijl zijn mitrailleur mekkerde, zag hij het laatste vliegtuig steigeren, stilvallen en zijn verticale neerwaartse vlucht nemen. Bij gebrek aan ooggetuigen kon niet uitgemaakt of deze operatie wel of niet succesvol werd beëindigd.

ZWARTE MILICIENS: EEN NO-GO

Terug van een kort verlof in Parijs viel Bullard fel in onmin met een Franse officier. Ternauwernood ontglipte hij aan een krijgsraad, met een subliem gevechtspalmares als argument

Bullard te gast in NBC's 'Today'-show bij Dave Garroway

te zijnen gunste. Er waren nog wel andere vermoedens van onderhuids racisme binnen de Franse rangen. In hun Bullard-biografie van 1972 refereert het auteursduo P.J. Carisella en James W. Ryan aan één concreet incident, waarin Bullard een Franse luitenant een vuistslag zou hebben toegediend. Deze thesis wordt sterk gerelativeerd door de dertig jaar later schrijvende Craig Lloyd, als die stelt dat de beschuldiging hooguit op gissingen berustte. Woordelijk schrijft Lloyd dat 'zelfs binnen de Amerikaanse rangen de gedachte (moeilijk lag) dat zwarte Amerikaanse troepen vrijheid van segregatie en discriminatie zouden genieten, en dan bepaald de vrijheid om te gaan met blanke vrouwen'.

Er waren wel meer indicaties van Amerikaans racisme in Frankrijk, zoals het zgn. Linard Memo (randum) ten overvloede bevestigt. In dat Memo staat woordelijk gestipuleerd dat, 'hoewel Amerikaans staatsburger, de zwarte Amerikaan door de blanke als een minderwaardig wezen wordt ervaren, en met hem derhalve enkel zakelijke en –dienstrelaties aangewezen zijn.' Voorts werd aangedrongen op het 'voorkomen van ieder risico op persoonlijke omgang tussen Franse en zwarte officieren', aanvoerend als argument dat 'we niet op hetzelfde niveau met hen kunnen omgaan als met blanke Amerikaanse officieren zonder die in hun gevoeligheden diep te kwetsen.' Het stuk werd weliswaar door een Fransman ondertekend, maar was door een Frans-Amerikaans comité opgesteld, en met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid kan ervan uitgegaan dat het ongetwijfeld van Amerikaanse vooringenomenheden blijkt geeft. Toen het memo in Frankrijk finaal in de openbaarheid kwam, werd het door de regering formeel en onverkort verworpen.

Even naar Bullards militaire C.V. terug. Op 11 november evenwel werd hij uit de Aéronautique Militaire ontslagen, vond zijn oude regiment terug, het 170ste, en werd andermaal diep

vernederd door aan een van zijn dienstbataljons te worden toegevoegd tot zijn eervol ontslag op 23 oktober 1919. Jimmy bleef achter als mascotte bij het Nr. 93, overleefde de oorlog evenwel niet, geofferd als hij werd aan de griep epidemie van 1918. Zijnerzijds had Bullard als vliegenier inmiddels zijn sporen ruimschoots verdiend; zijn toegenegenheid aan 'zijn' Legioen en zijn geliefde tweede vaderland Frankrijk zou begrijpelijkerwijs nooit tanen.

GLOREND INTERBELLUM

Ook op het stuk van het Amerikaanse raciale besef deed zich van lieverlee een onmiskenbare paradigmashift voor. De vers bevochten zelfwaarde ruimte in de jaren die kwamen obstakels op die de weg naar gelijkberechtiging versperden. In het interbellum maakte Bullard zich alweer verdienstelijk, ditmaal in de bescheiden rol van jazzdrummer, daarna als directeur van een atletiekclub en impresario in een nightclub. Jazzlegende Louis Armstrong trad bij hem op, Josephine Baker babysitte voor hem, jazzdichter Langston Hughes deed de afwas in zijn cabaret, Ernest Hemingway verwerkte hem tot een van zijn karakters. Tijdens de Tweede Wereldoorlog, hij kon het niet laten, vervoegde hij een mitrailleurcompagnie van het 51ste Infanterieregiment, maar raakte bij gevechtshandelingen in Orléans op 18 juni 1940 gewond. Ontsnappend uit het door de Duitsers bezette Frankrijk zette hij voet aan wal in New York City op 15 juli, waar hij wat later door zijn twee dochters werd vervoegd. (Waar, laat staan hoé hij die kroost tussendoor verwekte, werd door ons zoekwerk niet opgehelderd.) Voor het eerst in de VS terug in 34 jaar vestigde Bullard zich in de alweer overwegend zwarte stadsbuurt (CS) Harlem en bracht de rest van de oorlog door als stuwadoor op de scheepswerf van Staten Island. Andere tijdelijke baantjes die Bullards curriculum opsmerken waren veiligheidsagent en parfumverkoper.

ERKENNING

In 1954 treedt Bullard in dienst als liftoperator in het Rockefeller Center, en krijgt van Frans President Charles De Gaulle prompt een uitnodiging om naar Parijs terug te keren. Daar mocht hij assisteren bij het ontsteken van de eeuwige vlam op het Graf van de Onbekende Soldaat onder de Arc-de-Triomphe. De Amerikaanse piloot werd op 9 oktober 1959 door het Franse Consulaat andermaal gecontacteerd, ditmaal om hem met het nieuws te verheugen dat hij tot ridder zou worden geslagen als Chevalier de la Légion d'Honneur voor daden van dapperheid gesteld tijdens twee wereldoorlogen. Op 12 oktober 1961, drie dagen na zijn 67ste verjaardag bezweek Bullard aan de gevolgen van maagkanker. 's Werelds eerste zwarte vliegenier, zoals woordelijk ook op diens visitekaartje te lezen stond, werd op de begraafplaats van de Federation of French War Veterans in Flushing, NY te rusten gelegd. Op zijn uitdrukkelijke vraag was hij gekleed in het uniform van het Franse Vreemdelingenlegioen, en zijn lijkst werd gedrapeerd in de Franse driekleur. Drieëndertig jaar later vereremerkte President Bill Clinton hem met een postume bevordering tot de rang van tweede luitenant in de U.S. Air Force.

Op vrijwel ieder moment van zijn leven reflecteerde het wedervaren van deze in menigerlei opzicht memorabele man de wereld zoals die zich toen aandienende. Het relaas van hoe Eugene Bullard het tot de eerste zwarte gevechtspiloot schopte, en de verklaring waarom zijn verwezenlijkingen zo lang in de schaduw moesten blijven, is een verhaal van wisselende kansen en flagrante weerstanden. Het toont beurtelings aan hoe het leven soms verloopt naarmate kansen zich aandienen en men ze grijpt, dan wel dat ze je op schokkende wijze en onrechtvaardig ontzegd blijven. Het is een schrale troost voor wie er de biografie van deze goedmoedige man op naleest dat 'I loved everybody and

thought everybody loved me'. Met de opmerking over 'Rood, als alle bloed dat vloeit' – fijnzinnig, maar een sneer aan elkeen van ons die zich weleens aan racisme bezondigt - levert het een kleine maar trefzekere observatie op.

Chris Spriet

Bronnen

America's Black Air Pioneers, 1900-1939: The Aeronautical Exploits of Black Pilots including Hubert Julian, Mary Doughtry, Bessie Coleman, Eugene Jacques Bullard (by U.S. Government and Department of Defense)
P. J. Carisella en James W. Ryan, *The Black Swallow of Death* (Boston: Marlborough House, 1972).
Craig Lloyd, *Eugene Bullard, Black Expatriate in Jazz-age Paris* (University of Georgia Press, 2006).
Phil Keith en Tom Clavin, *Blood Runs Red: The Legendary Life of Eugene Bullard-Boxer, Pilot, Soldier, Spy* (Hanover Square Press, 2019).

Youtube

All blood runs red (Pt. III): The true story of Eugene Bullard, the first African American Air Pilot <https://www.youtube.com/watch?v=siPujDI919o>
Eugene Bullard at Verdun I The Great War (American Experience PBS) <https://www.youtube.com/watch?v=6ONVUo14kzw>
Eugene Bullard, The Black Swallow of Death <https://www.youtube.com/watch?v=84yGPsehrkc&t=208s>
Playwright, Natalia Naman Temesgen, gives a brief history of the extraordinary life of Eugene Bullard and inspiration of the play *Ace: The Eugene Bullard Story* <https://www.youtube.com/watch?v=ePFA0pwcYZg>
WWI Eugene Jacques Bullard - First African-American aviator to serve in a war <https://www.youtube.com/watch?v=ZSYjzAdSs4>

‘Er is maar één oorlog en dat is de sociale revolutie’

AMERIKAAN EUGENE DEBS: ‘VECHT NIET IN EEN OORLOG VAN DE RIJKEN !’

Het is niet altijd een pretje geweest om in de Verenigde Staten socialist en pacifist te zijn. En is dit nog altijd niet in dit gepolariseerde land waar de tweestrijd tussen Democraten en Republikeinen het politieke slagveld beheerst. Ondanks de succesjes van linkse presidentskandidaten Bernie Sanders en Elisabeth Warren is het nog altijd haast een scheldwoord om iemand ‘socialist’ te noemen. Dit was honderd jaar geleden ook het geval. We gaan terug in de tijd: vanaf 1914 woedde in Europa de oorlog maar Amerika deed niet mee. Het hulde zich in een ‘splendid isolation’.

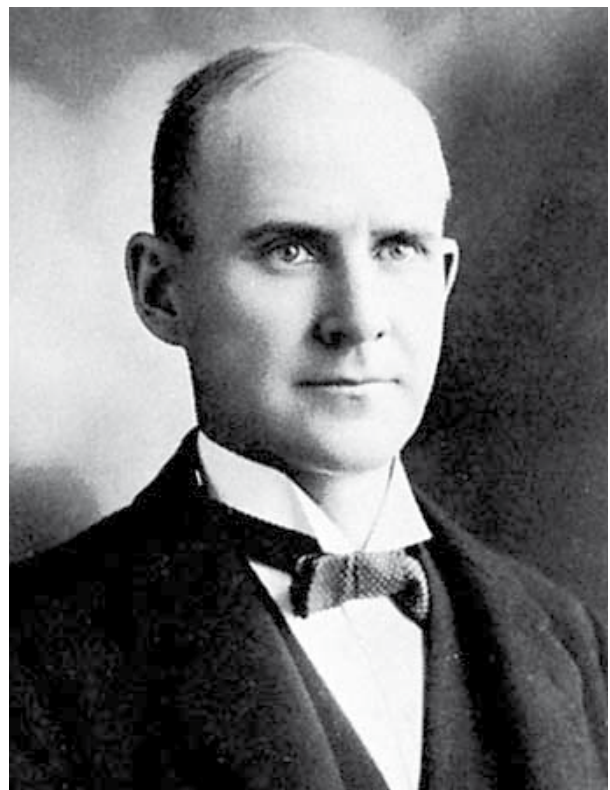
WILSON

De neutraliteitsverklaring van president Wilson was ergens te begrijpen: in Amerika zaten migranten van overal in Europa, ook van Duitsland. Het land eendrachtig achter één van de strijdende partijen scharen was moeilijk. «Who keeps us out of the war?» was één van de slogans die Wilson gebruikte in zijn tweede presidentscampagne om mensen te overtuigen om voor hem te stemmen. Hij werd nipt herverkozen. Maar naarmate de oorlog vorderde was deze neutraliteit steeds moeilijker aan te houden. De torpedering van de Lusitania op 7 mei 1915, de onbeperkte duikbotenoorlog, die door de Duitsers opnieuw gehanteerd werd vanaf februari 1917 en het onderschepte Zimmermantelegram van 16 januari 1916, dat een poging van de Duitsers was om de Mexicanen te overhalen aan de zijde van Duitsland aan de oorlog deel te nemen, zogen de Verenigde Staten de oorlog binnen en op 6 april 1917 gaf het Congres de Amerikaanse neutraliteit op en tekende Wilson de oorlogsverklaring.

DIENSTPLICHT

De Amerikanen zijn dus laat in de oorlog gestapt. Ze moesten ook laat de nodige militairen verzamelen om in die oorlog

te gaan vechten. In mei 1917 telde het Amerikaanse federale landleger amper 121.000 man, veel minder dan het Belgisch leger. Oproepen naar vrijwilligers waren geen succes zodat president Wilson niet anders kon dan de dienstplicht in te voeren. Het Congres keurde dit besluit zonder veel problemen goed. Maar net zoals in Europa – remember Jean Jaurès - waren de aanhangers van de Socialistische

Eugene V. Debs

Internationale in de Verenigde Staten radicaal tegen oorlog. Het gezicht van deze beweging was een merkwaardig man, een volksmenner en begiftigd redenaar, een vakbondsman in hart en ziel: Eugene Victor Debs. «Ik ben tegen elke oorlog behalve één,» verklaarde hij, «Ik ben voor de oorlog in ons hart en onze ziel, en dat is de wereldwijde oorlog van de sociale revolutie. In die oorlog ben ik bereid om te vechten op welke manier dan ook, die omwille van de heersende klasse noodzakelijk is, zelfs tot op de barricades.»

RADICAAL SOCIALIST

Eugene Debs, geboren in 1855, was zowel een felle patriot als een vurige radicaal-socialist. Hij had de gave van de overtuiging: met zijn radicale toezeggingen kon hij massa's opzweepen en voor zijn zaak winnen en hij belichaamde de Amerikaanse idealen van rechtvaardigheid, medeleven en eerlijkheid. Toch duurde het een hele tijd vooraleer hij socialist werd, en dat gebeurde eerder aarzeland. Hij zag eruit als een vriendelijke schoolmeester met een aura van optimisme en hoop. Eugene was de zoon van geïmmigreerde kruideniers uit de Elzas, die in Terre Haute, Indiana waren beland. Daar kreeg hij de christelijke waarden van werkzaamheid, deugdzaamheid en zuinigheid mee. Op 14-jarige leeftijd verliet hij de school om te gaan werken 'aan de spoorwegen', werd stoker op de locomotieven, maar werd ontslagen tijdens de depressie van 1875. Hij zou nooit meer voor een spoorwegmaatschappij werken. Zijn volgende job was een bureaubantje: hij werd facturatiebediende bij een groentezaak, maar bleef contact houden met zijn vrienden uit de spoorwegtijd. Hij engageerde zich in de BLF (Brotherhood of Locomotive Firemen) en werd er nationaal secretaris in 1875. Oorspronkelijk zag hij de Brotherhood als een soort liefdadigheidsgenootschap voor getroffen arbeiders en was hij tegen stakingen of geweld gekant. Na de eerste nationale spoorstaking van 1877 gaf hij een spreekbeurt waarin hij ontkende dat de vakbonden geweld hadden gebruikt. Zijn ster rees vlug en Debs werd een gezaghebbende stem als hoofdredacteur van het magazine der stokers. Hij werd ook de politiek ingezogen, eerst als gemeentesecretaris van Terre Haute en nadien als volksvertegenwoordiger in de staat Indiana vanaf 1884. Na één termijn meende hij dat de arbeidersbeweging een betere manier was om zijn doel te bereiken en stelde zich niet meer verkiesbaar.

MARX

Ondertussen groeide de spanning met de spoormaatschappijen, die banen schraptten en wedden verlaagden. Een aantal stakingen waren het gevolg. De grote spoormaatschappijen huurden private manschappen om de stakers met geweld uiteen te drijven en tweedracht te zaaien binnen de arbeidersbonden. In 1891 twijfelde Debs aan de slagkracht van de verschillende bonden. Hij verliet de BLF en stichtte een algemene spoorbond die alle spoorarbeiders verenigde: de ARU, the American Railway Union. De bond groeide razendsnel en was succesvol in een nationale staking, the Great Northern Railroad in 1893. Eén jaar later was er in Chicago een staking tegen de Pullman Company. Onderhandelen lukte niet meer want Pullman stelde zich onwrikbaar op tegen de vakbondseisen. Debs en de ARU organiseerden een nationale boycot. Om die te breken stuurde president Cleveland federale troepen naar Chicago. Er vielen honderden doden. Samen met andere ARU-leiders werd Debs gearresteerd. Hij kreeg zes maanden cel, las achter de tralies Karl Marx' *Das Kapital* en werd socialist. Hij raakte overtuigd dat socialisme het enige alternatief was tegen de kapitalistische onderdrukking.

VIJFMAAL PRESIDENTSKANDIDAAT

Wanneer hij na zijn vrijlating met de trein in Chicago aankwam stonden er 100.000 mensen in de gietende regen hem op te wachten. Gesterkt door deze volkssteun zette hij zich achter de stichting van de Social Democratic Party, die later fuseerde met de Social Labour Party en the Socialist Party of America werd. In 1900 stelde hij zich voor de eerste maal als presidentskandidaat. Tegen de twee traditionele machtsblokken was hij kansloos en bekam amper 88.000 stemmen. Vier jaar later was hij weer kandidaat en bekam 400.000 stemmen. Hij was er weer bij in 1908 en 1912 en alhoewel hij dan meer dan 900.000 stemmen haalde bleef hij de underdog die steeds weer moest optornen tegen de grote kanonnen. Hij was een onvermoeibaar campagnebeest, die per trein doorheen het land reisde en waar de trein stilhield vanop het bordes de menigte toesprak. Hij kon ontzettend goed spreken, en daarbij nam hij vooral de heersende klasse op de korrel. In 1920 stelde hij zich voor de vijfde keer kandidaat voor het presidentschap, ditmaal vanuit de gevangenis, met de slogan: 'From Atlanta Prison to the White House, 1920'. Dat hij dan in de gevangenis zat had alles te maken met de Eerste Wereldoorlog.

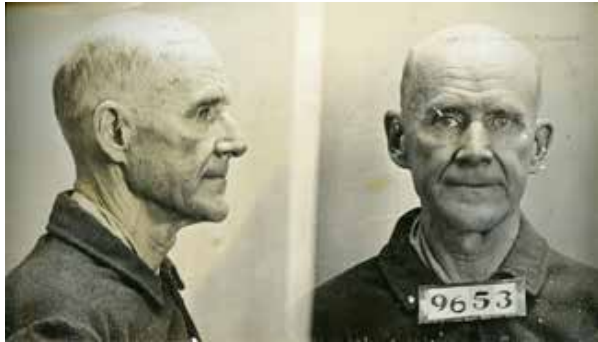
DE CANTON SPEECH

Op 16 juni 1918 gaf hij in het Nimisilla Park van Canton, Ohio ter gelegenheid van de Ohio Socialist Convention zijn beroemd geworden anti-oorlogsspeech. Hij riep de Amerikaanse jongeren, op om zich niét voor de oorlog te engageren: 'Men heeft u altijd geleerd dat het uw vaderlandse plicht is om naar de oorlog te trekken en u te slachtofferen op bevel. U hebt nooit een stem gehad in deze oorlog. De werkende klasse, die het offer van hun leven brengt, die zijn bloed vergiet, heeft nog nooit een stem gehad in het verklaren van de oorlog'. Wie de spreekbeurt helemaal leest moet bewondering krijgen voor het uithoudingsvermogen van Debs, en eigenlijk ook van zijn publiek. Het was een ellenlange spreekbeurt met veel uitweidingen en uitgesponnen redeneringen. In de eerste plaats wilde hij duidelijk stellen dat hij evenzeer als de regering tegen de Duitse oorlogsmachine gekant was: «Zijn we tegen het Pruisisch militarisme? Wel, we vechten ertegen vanaf de dag dat de socialistische beweging het licht zag en we zullen het blijven bestrijden, dag en nacht, totdat het van de aardbodem is geveegd. Daar is geen compromis mogelijk!» Hij haalt er het verhaal van Karl Liebknecht uit 1869 bij om deze stelling kracht bij te zetten: «In 1869 werd die grote oude krijger van de sociale revolutie, de oudere Liebknecht, gearresteerd en tot drie maanden gevangenisstraf veroordeeld vanwege zijn oorlog, als socialist, tegen de Kaiser en tegen de Junkers¹ die Duitsland regeren. Ondertussen brak de Frans-Pruisische oorlog uit. Liebknecht en Bebel waren de socialistische leden in de Rijksdag. Zij waren de enigen die de moed hadden om te protesteren tegen de annexatie van Elzas-Lotharingen door Duitsland. En hiervoor werden ze tot twee jaar gevangenisstraf veroordeeld wegens hoogverraad; want toen al, bijna vijftig jaar geleden, vochten deze leiders, deze voorlopers van de internationale socialistische beweging tegen de Kaiser en tegen de Junkers van Duitsland. Ze zijn tegen hen blijven vechten vanaf die dag tot nu toe. Vele duizenden

socialisten zijn ondertussen weggekijnd in de gevangenissen van Duitsland om hun heldhaftige oorlogvoering tegen de despotische heersende klasse van dat land.»

ROOSEVELT

En dan hekelt hij het feit dat de heersers van de Verenigde Staten en Duitsland eigenlijk onder één hoedje spelen: «U herinnert zich dat aan het einde van de tweede ambtstermijn van Theodore Roosevelt als president hij naar Afrika ging om oorlog te voeren tegen enkele van zijn voorouders. U herinnert zich dat hij aan het einde van zijn expeditie de hoofdsteden van Europa bezocht en dat hij door alle keizers en tsaren en keizers van de Oude Wereld werd gelauwerd en vereerd, geroemd en verheerlijkt. Hij bezocht Potsdam wanneer de keizer er was. En volgens de rapporten in de Amerikaanse kranten waren hij en de Kaiser al snel erg familiair. Ze waren hilarisch vertrouwelijk met elkaar en klopten elkaar gemoedelijk op de rug. Nadat Roosevelt de Kaiser-troepen had geschouwd, was hij volgens dezelfde rapporten, enthousiast over de legers van de Kaiser en riep hij uit: «Als ik dat soort leger had, kon ik de wereld veroveren.» Hij kende de Kaiser toen net zo goed als hij hem nu kent. Hij wist dat hij de keizer was, het 'beest van Berlijn'. En toch liet hij zich door dat 'beest van Berlijn' entertainen en stak zijn voeten onder de mahoniehouten tafel van dat beest. Hij was goeie vriendjes met hem. En terwijl Roosevelt royaal werd vermaakt door de Duitse Kaiser, zette diezelfde Kaiser de leiders van de Socialistische Partij in de gevangenis omwille van hun strijd tegen hem en tegen de Junkers van Duitsland. Roosevelt was de eregast in het witte huis van de Kaiser, terwijl de socialisten in de gevangenissen van de Kaiser zaten om tegen de Kaiser in opstand te komen. Wie vocht er toen voor democratie? Roosevelt? De Roosevelt, die werd geëerd door de keizer, of de socialisten die in opdracht van de keizer gevangen zaten?»

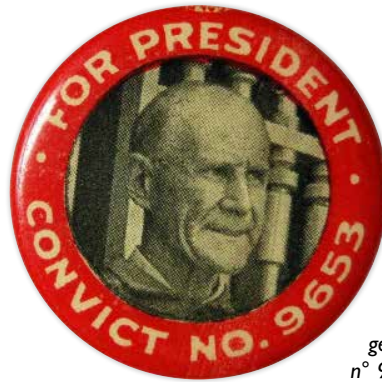

KLEINE MAN

De kleine man voert de oorlog in naam van de ellendige heersers, die steeds buiten schot blijven. Dit is de rode draad die doorheen de hele spreekbeurt van Debs blijft doorzinderen. Het is altijd zo geweest, ook in de middeleeuwen: 'De feodale baronnen van de middeleeuwen, de economische voorlopers van de kapitalisten van onze tijd, verklaarden alle oorlogen. En hun ellendige horigen vochten alle veldslagen. De arme, onwetende horigen was geleerd hun meesters te eren; om te geloven dat toen hun meesters de oorlog aan elkaar verklaarden, het hun patriottische plicht was om op elkaar te vallen en elkaars kelen door te snijden voor de winst en glorie van de heren en baronnen die hen minachtten. En dat is oorlog in een notendop. De leidende klasse heeft altijd de oorlogen verklaard; de onderworpen klasse heeft altijd de veldslagen gevochten. De heersers hebben alles te winnen en niets te verliezen, terwijl de onderworpenen niets te winnen en alles te verliezen hebben, vooral hun leven. (...) Je moet op dit moment vooral weten dat je geschikt bent voor iets beters dan slavernij en kanonnenvoer. Je moet weten dat je niet bent gemaakt om te werken en te produceren en jezelf te verarmen om een ijdele uitbouter te verrijken. Je moet weten dat je een geest hebt om te verbeteren, een ziel om te ontwikkelen. (...). De kapitalisten hebben het voortdurend over je patriottische plicht. Het is niet hún, maar úw patriottische plicht waar zij zich zorgen over maken. En dat verschilt nogal. Hun patriottische plicht brengt hen nooit naar de vuurlinie of gooit ze nooit in de loopgraven. Zij zijn een veel grotere bedreiging voor uw vrijheid en uw welzijn dan die Pruisen aan de andere kant van de oceaan.' De oorlog is voor Debs een samenzwering van kapitaal, pers en godsdienst ten koste van de kleine man: «Wanneer Wall Street oorlog zegt, zegt de pers oorlog en de preekstoel volgt onmiddellijk met zijn Amen. In elk tijdperk stond de preekstoel aan de kant van de heersers en niet aan de kant van het volk. Maar het hart van de Socialistische Internationale geeft nooit op ('never beats the retreat'). Ooit zal het uur komen dat we de emancipatie van de arbeidersklasse en de broederschap van de hele mensheid zullen kunnen beleven!»

GEARRESTEERD

Twee weken later, op 30 juni 1918, werd Debs in Cleveland gearresteerd omdat hij zagezegd de 'Espionage Act' van 1917 had geschonden met zijn anti-oorlogsspeech. Deze wet

71/51
+

In 1920 voerde hij nog campagne voor het presidentschap vanuit de gevangenis: 'convict n° 9653'

van president Wilson maakte het mogelijk om mensen te arresteren, die zich bemoeiden met de militaire dienst. Onder het publiek in Nimisilla Park waren ook agenten van het U.S. Departement van Justitie aanwezig, die vlijtig noteerden wat Eugene Debs verkondigde en hun aanklacht luidde o.a. 'aanzetten tot insubordinatie, ontrouw, mouterij en weigering van dienstplicht'. Hiermee werd de politiek van de federale regering duidelijk om repressie toe passen tegen socialisten en andere radicalen, die niet alleen de betrokkenheid van de Verenigde Staten in de oorlog tegenwerkten maar ook de arbeiders probeerden in vakbonden te verenigen en socialistische kandidaten te laten verkiezen. Tijdens zijn proces verdedigde hij zich nog eenmaal voor de rechtbank van Cleveland en pleitte hij voor 'Freedom of Speech'. Het werd zijn meest emotionele toespraak: «Er zit geen enkele leugen in die toespraak. Als er een enkele verklaring in staat die het licht van de waarheid niet zal dragen, zal ik die intrekken. Ik zal alles doen wat in mijn macht ligt om de schade te herstellen. Maar als wat ik zei waar is, - en dat geloof ik -, dan zal ik de onschendbaarheid van mijn ziel behouden, welk lot mij ook te wachten staat».

HARTAANVAL

Het mocht niet helpen. Hij werd veroordeeld tot 10 jaar cel. Terwijl hij in de cel zat slaagde hij er nog in om voor de presidentsverkiezingen van 1920 nog meer dan 900.000 stemmen te halen. Op Kerstmis 1921 gaf de Republikeinse president Warren Harding Debs en nog 22 andere gewetensgevangenen de vrijheid terug. Maar de socialistische beweging, waar de man zijn beste krachten aan gegeven had, was op sterven na dood, slachtoffer van de repressie van de regering en de ruzies rond het nieuwe bolsjewistische regime in Rusland. Eugene Debs, de idealistische en altijd vriendelijke man, was gebroken, ontgoocheld en uitgeput. Hij stierf aan een hartaanval op 10 oktober 1926. Maar in Nimisilla Park, dat nu een ontmoetingsplaats is voor de inwoners, wordt zijn Canton Speech nog altijd herdacht.

Jan Breyne

¹ 'Junker' is een adellijk predicaat uit het koninkrijk Pruisen. Het werd gebruikt om een sociale klasse van (ongetitelde) adel te benoemen. Junkers hadden veel economische macht en bezetten hoge posities in het autoritaire regeringsstelsel.

V R A A G H E T A A N !

OORLOGSBRIEVEN VANUIT EEN SANITAIRE TREIN

VRAAG:

Vorig jaar werden oorlogsbriefen (augustus 1914 - september 1915) ontdekt in een ijzeren doos tussen twee muren. Jozef De Pillecyn was de broer van de schrijver, Filip De Pillecyn. Van april of mei 1915 was hij verbonden aan de sanitaire trein tussen Adinkerke en Calais. Hebben jullie hierover meer informatie ?

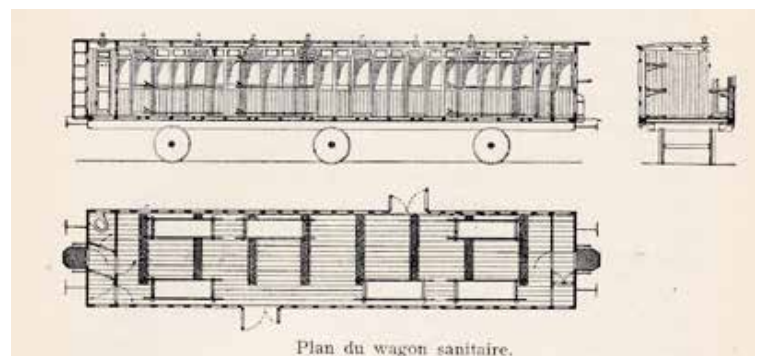
ANTWOORD:

Joseph Alphonse De Pillecyn (Hamme, 11 november 1883) was voor 1914 onderwijzer. Bijgevolg was hij vrijgesteld van legerdienst tijdens vreedetijd. Zoals de bedieners van erediensten worden onderwijzers wel opgeroepen bij de mobilisatie om dienst te doen als brancardier. Zo komt De Pillecyn op 1 augustus 1914 terecht bij de *Colonne d'Ambulance* van de 1ste Legerafdeling. Met deze legerafdeling maakt hij de Slag aan de IJzer mee. Op 15 maart 1915 wordt hij overgeplaatst naar de *Train Sanitaire TEM n°2*. Op 2 juli keert hij terug naar het front in Vlaanderen bij de *Colonne d'Ambulance* van de 5de Legerafdeling. Acht maanden later, op 14 januari 1916, kent zijn militaire carrière een opmerkelijke wending en vertrekt hij naar het Koloniaal Leger in Kongo, maar nu als verpleger. Na de Wapenstilstand keert hij terug naar Europa waar hij op 12 januari 1919 aankomt in Bordeaux. Op 19 februari 1919 wordt hij gedemobiliseerd.

Wat was de *Service des Trains Sanitaires*?

Reeds in 1905 werden plannen gemaakt om treinen te voorzien in oorlogstijd die op een georganiseerde manier gewonden afvoeren. In samenspraak met de spoorwegautoriteiten worden hiervoor 300 wagons voorzien. Deze wagons deden weliswaar gewone dienst voor het vervoer van reizigers maar ze konden in een minimum aan

tijd omgebouwd worden tot sanitaire treinen. Hiervoor werd het 'Systeem Simonis' in de wagons geplaatst. Dit was een constructie die toeliet om draagberries met gewonden in een treinwagon te plaatsten. Deze aanpassing kon gerealiseerd worden in 2 à 3 dagen.

Op 2 augustus 1914 start men in Muizen bij Mechelen met deze aanpassingen. De aangepaste treinwagons worden ondergebracht in een nieuwe organisatie: het *Parc sur Rails du Service de Santé* (PSRSS). Deze eenheid wordt in drie sectie opgesplitst:

1ste Sectie: twaalf treinen à tien wagons. Zes wagons worden gebruikt voor liggende gewonden, twee voor gewonden die kunnen zitten en twee doen dienst voor bagage en materiaal.
2de Sectie: vijftien treinen die enkel liggende gewonden vervoeren.
3de Sectie: 6 treinen voor gewonden die nog kunnen zitten. Iedere trein wordt vergezeld door een geneesheer en vijftien brancardiers.

Na terugtocht uit Antwerpen van het Veldleger op 7 oktober 1914 worden enkel de treinen van de 1ste Sectie

naar Frankrijk gestuurd waar zij op 16 oktober aankomen in Calais. De overige treinen worden teruggegeven aan de Spoorwegmaatschappij. Tijdens de IJzerslag (16 tot 31 oktober 1914) rijden er dagelijks sanitaire treinen van Veurne en Avekapelle naar Calais. Na 27 oktober wordt het personeel per trein uitgebreid. De brancardiers worden voornamelijk ingezet om de draagberies en de treinwagons te reinigen en te ontsmetten.

Op 12 november 1914 wordt de sectie hernoemd in *Trains d'Evacuation des Blessés* (TEB).

Vanaf 27 december 1914 rijden de treinen niet meer naar Veurne en Avekapelle maar naar Adinkerke waar een nieuw evacuatiecentrum is geïnstalleerd.

Een nieuwe, grote, reorganisatie wordt doorgevoerd op 2 maart 1915. Er worden drie secties en een depot opgericht:

1ste Sectie: acht treinen TEM (*Train d'Evacuation Mixte*). Deze treinen dienen voor zowel liggende gewonden als gewonden die kunnen zitten. Een trein bestaat uit zes wagons voor liggende gewonden, twee voor zittende gewonden en drie bagagewagons waarvan een als keuken.

2de Sectie: acht treinen TEC (*Train d'Evacuation pour Couchés*), voor liggende gewonden. Een trein bestaat uit acht wagons en drie bagagewagons waarvan een als keuken.

3de Sectie: vier treinen TEA (*Train d'Evacuation pour Assis*) voor gewonden die kunnen zitten. Een trein bestaat uit acht wagons en drie bagagewagons waarvan een als keuken.

Een TDP (*Train de Depot*). Deze trein wordt gebruikt voor opslag en vervoer van materiaal. Een aantal wagons wordt ook ingericht als bureel, apotheek en atelier.

Het aantal brancardiers wordt opgetrokken naar 367.

Vandaar dan ook de mutatie van Joseph De Pillecyn die wordt toegewezen aan de tweede trein van de 1ste Sectie (TEM n°2). Vanaf 2 maart 1915 mogen ook zieke burgers vanuit Adinkerke vervoerd worden. Hiervoor wordt een wagon per week voorzien op de trein die op maandagavond vertrekt.

Op 31 januari 1917 wordt nog een kleine reorganisatie doorgevoerd: het aantal treinen TEA wordt van vier op twee gebracht.

Ook het Bevrijdingsoffensief (28 september tot 11 november 1918) vraagt een aanpassing. Het aantal treinen TEC wordt

verhoogd naar negen. Dit is logisch gelet op het grote aantal gewonden dat een offensief met zich meebrengt.

Op 11 november 1918 wordt het hoofdkwartier van de PRSS overbracht van Calais naar Brugge.

Na de Wapenstilstand worden de treinen nog ingezet bij de repatriëring van de Belgische krijgsgevangenen uit Duitsland.

Rob Troubleyn

Bronnen:

Legermuseum, Brussel. Documentatiecentrum: militair dossier n° 6223504, Joseph De Pillecyn.

Legermuseum, Brussel. Documentatiecentrum: fonds Ex-CDH, dossier 837 Kenniscentrum, Ieper. Bibliotheek: Contribution à l' Histoire du Service de Santé de l' Armée, Léopold Mélis, 1932.

T E N S L O T T E

Ook jij kunt kiezen !

DE IEPERSE VREDESPRIJS 2020

In 2001 stelde de stad Ieper een vredesprijs in. Met deze prijs wil de stad financiële en morele steun bieden aan een persoon of een instelling die zich op een bijzondere wijze inzet voor de vrede. Terzelfdertijd is de vredesprijs ook een educatief project waarbij met name de jongeren actief betrokken worden om na te denken over oorlog en vrede. De prijs wordt om de drie jaar uitgereikt. Het bedrag is 25.000 euro.

De eerste laureaat was War Child in 2002. De volgende laureaten waren Helen Prejean (2005), Dr. Sima Samar (2008), Dr. Denis Mukwege (2011), Malala Yousafzai (2014) en The White Helmets (2017).

ZEVENDE KEER

In 2020 wordt de prijs voor de zevende keer uitgereikt. Op 9 en 10 mei 2019 nomineerde het selectiecomité onder de leiding van Tom Sauer, hoofddocent aan de faculteit politieke wetenschappen aan de universiteit Antwerpen, vijf kandidaten: drie organisaties en twee personen. Het gaat om

De Campaign to stop killer robots, een organisatie die ageert tegen het ontwikkelen van volledig autonome wapens die zonder menselijke controle aanvallen en doden

Borderline Sicilia dat sinds 2008 het verhaal wil vertellen van de migranten op Sicilië.

Dr. Rebecca Johnson die al 30 jaar als deskundige ijvert voor ontwapening.

Mukhtar May die in Pakistan het slachtoffer werd van een groepsverkrachting als erewraak. Ze pleegde geen zelfmoord zoals van haar verwacht werd maar klaagde de daders en ze zet zich in voor andere slachtoffers.

Women solidarity network Yemen, een groep vrouwen die

zich in Jemen en daarbuiten inzetten voor mensenrechten en vrouwenrechten.

STEMMING

De laureaat wordt aangeduid door een stemming waaraan alle geïnteresseerden kunnen deelnemen. De keuze van genomineerden door het selectiecomité garandeert hoe dan ook dat de laureaat de prijs waardig is.

Alle Ieperse secundaire scholen werken aan de verkiezing mee. Ook het ruime publiek kan deelnemen. Op 22 april 2020 is er om 19.30 u in het Perron het programma STEM, een programma rond de vredesprijs. Koren brengen er vredesliederen en het publiek kan er ook stemmen. Tijdens de gemeenteraad van 4 mei 2020 wordt de keuze van het publiek bekendgemaakt en door de gemeenteraad bekrachtigd. De vredesfeesten in het weekend van 9-10 mei 2020 sluiten het verkiezingsproces af. De overhandiging van de prijs heeft plaats op 11 november 2020.

OOK WIJ KIEZEN MEE

Ook de Vrienden van het In Flanders Fields Museum worden uitgenodigd om mee te kiezen voor de laureaat van de vredesprijs van de stad Ieper 2020. Alle informatie over de genomineerden is te vinden op www.vredesprijs-ieper.be. Er kan nu al via die website gestemd worden tot eind april 2020.

Ludwich Devlieghere

